

Մ Ի Ո Ն

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ—ԳՐԱԿԱՆ—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ս. Իրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին ներհամաւոր՝ կողմնակի :

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԴՆԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ

ԻՂ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ԵՐԶԱՆ 1950 Վ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		երես
— Կրթական տարին.		213
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Տեոուական Աղօթքը (11).	ԳՐ. ՍՐԿ. Հ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ	216
— Ովսե.	ԳԱՐԵԳԻՆ ԱԲԵՂԱՅ	220
— Անմահութեան նշանակութիւնը.	X	223
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ		
— Ամեն անգամ.	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	227
— Կերթամ անա ես.	» » »	227
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Վսեմ. Տիար Գալուստ Կիւլպիկեանի բանկազին մէկ նուէրը.	ՆՈՐԱՅՐ ՎՐԴ. ԾՈՎԱԿԱՆ	228
ՊԱՏՄԱԿԱՆ		
— Ս. Մեսրոպ.	Ե. Վ. Տ.	233
ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ		
— Ս. Յարութեան ներկայ Տանարը.	Հայացուցին՝ ԵՂԻԱ - ԴԵՂԱՄ	236
ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Հնդեւրոպական նախաբերում.	ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ	241
Տեղեկագիր Ս. Թարգմանչաց վարժարանի.		243
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ		
— Ամսօրեայ լուրեր.		244

ԲԱԺՆԵՐԻՆ

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգինն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 10

ՈՒՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԵՐ ՀԱՍՏԷՒՆ

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

Printed in

JERUSALEM — PALESTINE

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԳ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1950

≡ ՕԳՈՍՏՈՍ ≡

ԹԻԻ 8

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Կ Ր Թ Ա Կ Ա Ն Տ Ա Ր Ի Ն

Երբորդ տարին է որ կը դիմաւորենք Պաղեստինի աղէտին և շարունակուող ողբերգութեան ընդմէջէն։ Ապագան Աստուծոյ ձեռքին մէջ է, չենք գիտեր թէ ինչ անակնկալներ կրնանք դիմաւորել տակաւին, սակայն հարուածը և անոր մղձաւանջային հետեւանքները սուգի և վաղուան սարսափի մէջ փաթթած կը պահեն դեռ բովանդակ Պաղեստինի ժողովուրդը, ընդհանրապէս, և մեր հայ հասարակութիւնը մասնաւորաբար։

Հակառակ մեզի պարտադրուած դժնդակ պայմաններուն, կարելիութեան սահմաններուն մէջ, շարունակուեցաւ Ս. Աթոռոյ կեանքը իր ինչպէս կրօնական այնպէս ալ կրթական երեսներուն վրայ։ Ժառ. վարժարանն ու Լճայարանը Պաղեստինի ծանօթ դէպքերուն պատճառաւ զրկուեցաւ իր աշակերտներու թիւէն, և յաջորդող այս երեք տարիներու ընթացքին, տնտեսական, բնակարանային և այլ խոչընդոտներու պատճառաւ, կարելի չեղաւ զայն իր ամբողջական և լեցուն պայծառութեանը մէջ վերահաստատել։

Ներկայ տարեշրջանին սկիզբը ժառանգաւորաց վարժարանի ընդհանուր թիւն էր 16։ Լճայարան, մէկ դասարան, չորս սարկաւազներով և ժառ. վարժարանը, 12 աշակերտներ, երկու դասարաններով։ Այս տարուան համար առաջարկութեամբ տեսչութեան և որոշմամբ Տնօրէն ժողովին, նախատեսուած են պատրաստութիւններ՝ զալ տարեշրջանին համար առնուազն 10 աշակերտներէ բաղկացած ժառանգաւորաց նոր դասարան մը կազմելու համար։ Հակառակ Միաբանութեան խոր փափաքին և ի դրժ դրած լաւագոյնին, որ ժառ. վարժարանն ու Լճայարանը իբրև ապագայ հոգեւորականութեան սատրանոց կարենայ արդիւնաւորուիլ. նախընթաց տասը տարիներու ընթացքին կարելի չէ եղած գոհացուցիչ արդիւնքներու հասնիլ։ Իսկ Պաղեստինի այս կացութիւնը ամբողջապէս պիտի զրկէր մեր կրօնական վարժարանը, անցնող երեք տարիներու ընթացքին, իր բոլոր կարելիութիւններէն։ Մեզի կը մնայ միայն աղօ-

թել որ չուտով վերջ գտնեն աղէտն ու իր հետեւանքները, ինչպէս նաև «ազաշել զՏէր հնձոցն զի յարուսցէ զմշակս ի հունձս իւր»:

Մեր հոգեւոր դպրանոցէն դուրս, Ս. Թարգմանչաց վարժարանը շարունակեց իր կրթական կեանքը, հակառակ նիւթական և որոշ չափով բարոյական հասկնալի արգելքներու: Նոյնիսկ ռումբերու տակ, թէ նախընթաց երկու տարիներուն և թէ անցնող տարուան ընթացքին, բաց մնաց մեր ժողովուրդի մտքի և հոգիի շնչարանը, հայ դպրոցը: Ճշմարիտն ու գեղեցիկը, առարկան կը կազմեն կրթութեան. և հայ ժողովուրդը զիտակ իր ցեղային ոգիի պահպանման, նեղութիւններ, դժուարութիւններ չեն կրնա՞ր ու չեն կրցա՞ծ ժլատել մեր ուժերը: Վասնզի նոյն արեւը որ կը հալեցնէ մեղրամոմը կը կարծրացնէ կաւը: Նոյն նեղութիւնները որոնք կը դանդաղեցնեն մին՝ կը զօրացնեն ուրիշ մը մեր առաքինութիւններէն:

Մանկունք և պատանիք, երկու սեռէ, շուրջ 600, (Պաղեստինի դէպքերէն առաջ 750 էր Ս. Թարգմանչաց վարժարանի աշակերտաց թիւը) յաջողութեամբ շարունակեցին իրենց տարին և ունեցան երկու սեռէ շրջանաւարաններ:

Մեր Պատրիարքութեան թեմական շրջանակին պատկանող միւս վայրերէն, միայն Ամման կրցած է մնալ իր նախկին վիճակին մէջ, կարենալ շարունակելու իր կրթական բարւօք գործը: Յոպպէ, Հայֆա և Աթլիթ որոնք Իսրայէլի մէջ կը գտնուին, մեր ժողովուրդի նուազութեան պատճառաւ, կը մնան ցարդ առանց հայ վարժարաններու: Նախընթաց տարուան ընթացքին փորձեր եղան զէթ հայկական Մաղկոցներ բանալու, սակայն եղած ճիգերը մնացին անարդիւնք: Մեր Պատրիարքութեան այժմու միակ թեմը կը մնայ հետեւաբար Ամմանի գաղութը, ուր Պաղեստինի գանազան մասերէն հոն գաղթածներու շնորհիւ աւելի շատցած է թիւով և ունի իր վարժարանն ու մատուոը, որոնք համեմատած ժողովուրդի հոծացած թիւին և տեղւոյն այժմու ստացած կարեւորութեան, կը մնան աննշան: Յաւալի է ըսել թէ Ամմանի գաղութը օգնութեան արժանի վիճակի մէջ է դեռ, այդ օժանդակութիւնը Ս. Աթոռոյ կողմէն դժուար է այժմու մեր անտեսական ծանր օրերուն, իսկ գաղութին ժողովուրդն ալ, ինչպէս կը թուի վարժուած չերեւիր մեծ զոհողութիւններու, իր եկեղեցին և դպրոցը ունենալու գործին մէջ, և կը բաւականանայ միայն իր գաւակներու դպրոցական աժանադին սակը վճարելու գոհացումովը:

Հակառակ պարտադրուած կացութեան, Պաղեստինահայութիւնը իր կեանքի անհրաժեշտ ու կենսական պէտքերէն դուրս չի նկատեր իր գաւակներու կրթութեան գործը: Օտար վարժարաններու բացուած հրաւերին դէմ, ան կը սիրէ որ իր գաւակներուն ջամբուի հայեցի կրթութիւն, վասնզի բնագոյրէն զիտէ ու կը հաւատայ թէ իր տոհմային կրթութեան քիչը, աւելի է օտարի տուած շատէն, վասնզի այդ ափ մը մաքուր ջուրը կաթիլ կաթիլ հաւաքուած է իր ցեղին հոգիէն, կաթնաղբիւրէն, որուն իւրաքանչիւր մարգարիտ կաթիլը պէտք չէ փոխել օտարի ցոյց տուած ուկիանոսին հետն իսկ:

Թէ այն կտոր մը մաքի լոյսը որ կը շառաւիղուի հայ դպրոցի բեմէն, նախնեաց օճախի ճրագին բոցն է, մեր դարերը լուսաւորող, ու աւելի քաղցր է մեր աչքերուն՝ քան օտար լոյսեր ու փարոսներ, որոնք յաճախ մեզի զայթումի և կորստեան կ'առաջնորդեն:

Պէտք է յաղթահարել այն բոլոր վտանգները, որոնք կը սպառնան մեր ժողովուրդի զոյութեան, որոնք կընան արգելք հանդիսանալ մեր տոհմային արժէքներու գիտակցման և մեր ցեղային նկարագրի զարգացման: Տոհմային կրթութիւնը կը կատարէ այս փրկարար դերը: Մեր անցեալի և մեր ցեղային արժէքներու ձանաչումը, ներկայութիւնն ու գործունէութիւնը մեր մէջ և մեր ներկային համար, անհրաժեշտ են մեզի, որպէսզի մեր շուրջ ամէն օր համալսարանացի սպառնալիքներուն կարենանք դիմակայել:

Հայ գրին ու զրքին պաշտամունքը ամենէն մաքուր հրայրքներէն մին պէտք է ըլլայ մեր հողին: Ի՞նչպէս բացատրել սակայն ընթացքը անոնց՝ որոնք օտար վարժարաններու դուռները ափ կ'առնեն այսօր: Մեր ամենէն սրբաւոր առաքինութիւնները, որոնցմով բան մը արժած ենք, և կը հաւատանք թէ կ'արժենք տոկաւին, կ'անտեսուին այսկերպ: Օտար կրթութեան նեղ, օգտապաշտ և արդիամիտ հմայքը հեռի կը պահէ մեր երիտասարդութեան ծաղիկը՝ հայ կեանքէն ու բարքերէն, մղելով զանոնք մեզի օտար աղիտաբեր գոհացումներու: Մեր ցեղային նկարագրի զլիաւոր և զոյգ ձուլարանները կազմեր են Մայրենի եկեղեցին և Դպրոցը, անոնց համեստ, պարզ բայց սրտին խօսող պատերէն ներս հայ հողինները լեցուեր են մշտաժամ մեր պապերուն պաշտօնութեամբ: Մեր եկեղեցին, այսպէս ըսելու համար, հիւսեր է կենդանի ու բազմերանգ կտաւը մեր ներքին անձնաւորութեան: Մեր դպրոցը կեանքի վերածեր է մեր պատմութեան անմահ ներշնչումները մեզմէ ներս: Պէտք չէ թոյլ տալ որ այսօրուան պայմանները այդ երկու կենսատու ուժերու վրայ գրոհեն, ատիկա մեր ազգային գիտակցութեան մահացումը պիտի նշանակէր:

Մեր դպրոցները հովանաւորուած ու ներշնչուած Հայ եկեղեցիով, հայ հողի պահապաններն են ու պիտի մնան, ըլլան անոնք Պաղեստինի և ըլլան Սփիւռքի բոլոր մասերուն վրայ: Ժիշտ ատենն է որ Պաղեստինահայութիւնը, միէ իր գոյութեան կենսական պայքարին հետ, նաև իր մաքի և հողի պայքարը, ընդդէմ զինք օտարացնել նկրտող ազդեցութիւններու: Ընդդէմ բոլոր անոնց՝ որոնք խաբուսիկ ու փաղաքուշ կը սողոսկին իր մտքի ու հողի ժառանգութենէն ներս, նախ իբրև հիւր, ապա իբրև տէր, ամենէն վերջ իբրև սրբազան աւագակ:

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔԸ

(2). — Աստուծոյ կամքը մեր սրբագործումն է։ Երբ կ'աղօթենք Աստուծոյ կամքին մեր մէջ կատարման համար, հայցած կ'ըլլանք այն կարողութիւնն ու առաջնորդութիւնը որով պիտի կրնանք ահիւ և դողութեամբ ի գլուխ հանել մեր անձին փրկութիւնը։ Որովհետեւ, Հոգին է մեր մէջ «որ կը կամի ու կը գործէ»։ Աստուծոյ կամքն է որ մենք սուրբ ըլլանք, որովհետեւ, Ան կ'ըսէ. «Սուրբ եղէք ինչպէս որ ես սուրբ եմ»։ Եթէ մեր կամքերը իրենց անկաշկանդ ազատութեան մէջ պիտի ներդաշնակին Աստուծոյ կամքին հետ, եթէ պիտի յաջողինք աստուածահաճոյ ընտրութիւնը ընել Յեսուայ և անոր տան պէս, եթէ պիտի կարենանք փրկութեան որդիներուն գացած ճշմարտութեան ճամբէն հետեւիլ Փրկչին քայլերուն. եթէ սրբազան առաքեալին պէս միմիայն խաչին պարծանքովը պիտի ջանանք փառաւորուիլ. եթէ խաչի ճառը, որ կորսուածներուն համար յիմարութիւն է. Աստուծոյ փրկութիւնը և զօրութիւնը պիտի ըլլայ մեզ փրկուածներուն համար, պէտք է սրբել մեր անձերը, մերկանալ հին մարդը ու անոր մահացուցիչ մոլութիւնները, ընտրել կենաց օրէնքը, բարիի օրէնքը, մկրտուիլ Ս. Հոգիով և ապրիլ փառաց համար մեր Երկնաւոր Հօր, կատարելով Անոր կամքը մեր կեանքին բոլոր օրերուն մէջ։ Այս է Աստուծոյ կամքը, Յիսուս Քրիստոսով մեր վրայ և մեզի համար։ Որովհետեւ, մենք՝ որ ամէն օր կ'աղօթենք. «Սուրբ եղիցի անուն քո» ի՞նչպէս կրնանք անհոգ գտնուիլ մեր անձին սրբութեան. մենք՝ որ Աւետարանի սրբաբար վարդապետութեանց լոյսովը կ'առաջնորդուինք՝ ի՞նչպէս մոլորինք ուղղութեան ճամբէն որ կ'առաջնորդէ սրբութեան. մենք՝ որ շնորհաց տիրապետութեան տակն ենք՝ ի՞նչպէս զրկենք մեր անձերը Ս. Հոգիին շնորհքներէն, որոնք պիտի պայծառացնեն մեր հոգիներուն խորագոյն

ալքերն իսկ։ Այո՛, Աստուծոյ կամքն է որ սուրբ ըլլանք մենք մեր բոլոր սիրտով, բոլոր հոգիով. որովհետեւ, անմաքուր բան մը չի կրնար կենալ Տիրոջ առջևը։ Աստուած կը ցամքեցնէ այն լեզուն՝ որ անիրաւութիւն կը խօսի. այն միտքը՝ որ չար խորհուրդներ կ'երկնէ. սիրտը՝ որ անսուրբ զգացումներ կը սնուցանէ։ «Սուրբ եղէք ինչպէս որ ես սուրբ եմ» կ'ըսէ Տէրը։ Ահա Աստուծոյ կամքը մեզ ամենուս համար։

(3). — Աստուծոյ կամքն է մեր բացարձակ հնազանդութիւնը իր կամքին եւ այս հնազանդութեան մէջ կը կատարուինաւ Անոր կամքը։ Աստուածային տիեզերապարփակ կամքը և մարդկային կամքին ազատութիւնը սկիզբէն ի վեր անլուծելի կնճիւ մը եղած են տարբեր դարերու աստուածաբաններուն մէջ։ Թէ ի՞նչպէս մեր բոլոր կամքը իր ազատութեամբ Աստուծոյ կամքին մէջ է, չենք կրնար հասկնալ. որովհետեւ, կա՛մ մեր կամքին ազատութիւնը՝ և հետեւաբար մեր ընտրողութեամբ կատարած գործերուն մասին ունեցած պատասխանատուութիւնը պիտի կորսնցնենք, կա՛մ Աստուծոյ կամքին տիեզերական իշխանութիւնը։ Բայց այս մասին մանրակրկիտ պրպտումներ եւ քննութիւններ զուրկ են օգտակարութենէ։ Իրողութիւն է թէ ամէնքս մեր մէջ կը զգանք բարին ու չարը և զանոնք ընտրելու մասին մեր ունեցած ազատ կամեցողութիւնը, և անոր համեմատ մեր ապագայ վարձատրութիւնը կամ պատիժը. այս ո՛չ նախապաշարում է, ո՛չ ալ ցնորք, քանի որ ո՛չ մէկ մարդկային արարած այս բնազդական ինքնայայտ ճշմարտութենէն չի կրնար պրծիլ. հետեւաբար, մենք չենք գիտեր, կամ աւելի ճիշդը, չենք կրնար լիովին հասկնալ թէ մեր կամքի սահմանէն դուրս ի՞նչ կը տնօրինէ Երկնաւոր Հօր տիեզերապարփակ կամքը. բայց, հաւատքը ունինք այս ճշմարտութեան՝ թէ Ան բարիք ու երջանկութիւն կը տնօրինէ բոլոր հաւատացեալներուն, և անոր համեմատ ստիպուած ենք աստուածահաճոյ կեանք մը վարել այս աշխարհին մէջ, ըստիպումով մը որ ինքնաբոլիս է և յօժարակամ. փափաքելի է ու օգտակար։ Որովհետեւ, զուրկ ըլլալով ամենազէտ և ամենախմաստուն միտքէ մը, զուրկ ենք նաեւ աստուածային մեծ կամքին կատարեալ գիտակ-

ցութենէն ու հասողութենէն, և այս՝ շատ բնական կերպով: Մենք՝ մեր ազատութեան սահմանին մէջ՝ կատարեալ զիտակցութիւնը ունինք բարիին ու չարին մեր ընտրութեան տակ դրուած սահմանին: Ուրեմն, մեր բացարձակ հնազանդութիւնը Աստուծոյ կամքին, ա՛յս է Աստուծոյ կամքը մեզի համար: Աստուած գծեց մեր այս գործունէութեան սահմանը, ինք օժտեց մեր միտքերը այս կարողութիւններով, ինք պնդեց մեր սիրտ-քնարը այսքան փափկաթրթիւ թելերով. ու այս ամէնը Անոր կամքին հնազանդութեան սահմանին մէջ օգտակար են ու կարեւոր: Մեր՝ Աստուծոյ կամքին հնազանդութեան սահմանին մէջ՝ չկայ փափաք մը, մտածում մը, գաղափար մը, յուզում մը, որ փնասակար ըլլան մեզ ու աններդաշնակ մեր գոյութեան բոլոր մասերուն: Աստուած տուաւ մեզ այս գործի ազատ սահմանը, կը հաւատանք ու կը գործենք. «Հաւատքը առանց գործի մեռած է»: Եթէ կը հաւատանք Աստուծոյ կամքին և Անոր մեզ շնորհած ազատութեան՝ մեր բացարձակ հնազանդութեան սահմանին մէջ, պէտք է մեր գործերը մեր հաւատքին դրոշմը կրեն, և կամ՝ ընդհակառակը: Սուրբ հաւատքով սողորուն սուրբ կեանք մը պէտք է պլտղարերի սրբութեան գործերով:

(4). — Աստուծոյ կամքը մեր կամքէն լաւագոյն է. որովհետեւ, Ան մեր բարիքը մեզմէ աւելի լաւ գիտէ: Աստուծոյ սիրող կամքը, իր ամենագիտութեան սահմանին մէջ, ո՛րչափ աւելի լաւ գիտէ մեր ամենաբարձր բարիքը, քան թէ մեր կամքը, որ մեր սահմանափակ ու սխալական զիտութեան և զիտակցութեան լոյսովը խարխափելով կ'առաջնորդուի: Այս պատճառաւ միշտ «Եղիցին կամք քո» աղօթել լաւագոյնն ու օգտակարագոյնն է մեզի համար: Թէ և այսպէս աղօթել զժուար կուգայ մեր հոգիներուն՝ երբ տառապանքի ու տխրութեան ամպեր կը ծածկեն մեր յուսափափ հորիզոնը, երբ ցաւերու և ախտերու անգութ ձեռքին տակ կը բզկտուին մեր սիրտերը, երբ լքումով ու նախատինքով երես կը դարձնեն մեզմէ մեր բարեկամները, երբ մեր սիրելիները կը խուլին մեր գիրկերէն և անոնց տրոփուն կուրծքերը սեղմելու տեղ ցուրտ տապանաքա-

ւերը կը գրկենք, երբ արցունքը մեզ կերակուր կը դառնայ և վիշտի կրակը կը մրկէ մեր հոգիները, երբ ընկճումի ճգնաժամային տագնապներուն ու լլկանքի հոգեչարչար գելումներուն մէջ, «Աստուած իմ, Աստուած իմ, ընդէ՞ր թողեր զիս»: Կ'ըլլայ հրդեհող հառաչը մեր հոգիներուն. այո՛, զժուար է աղօթել «Եղիցին կամք քո»: Բայց, այսպիսի ատեններ մեր Փրկչին, Յիսուսի, դարձնելու ենք մեր նախուածքները. Յիսուսի, որ Դեթսեմանիի մէջ, տագնապներու գիշերը, արիւն-քըրտինքով ողողուն, դառն արցունքներ թափելով տառապեցաւ, տագնապեցաւ ու տուալտանքներ կրեց. Յիսուսի, որ մահուան սարսափին տակ, «յօժար հոգի» մը, բայց նոյն ատեն, «տկար մարմին» մը ունէր. Յիսուսի, որ աղօթեց, «Հա՛յր իմ, եթէ հնար է՝ անցցէ բաժակս այս յինէն. բայց ոչ որպէս ես կամիմ, այլ որպէս Դու» (Մատթ. ԻԶ. 39):

Առանց այս մեծ օրինակին քրիստոնեան ի՞նչ համարձակութեամբ պիտի մօտենար տառապած ու վշտակիր հոգիներուն, կրօնքի պաշտօնեան ի՞նչ վստահութեամբ պիտի կրնար երկինքը ցոյց տալ օրհասի չարչրկումով տուալտող արդարին: Այո՛, Յիսուս իր տառապանքներով և չարչարանքներով նուիրագործեց մարդկութեան բոլոր տառապանքները. սորվեցուց մեզ թէ ի՞նչպէս վարուելու ենք տրտմութեան եւ վիշտերու հովիտէն անցնելու ատեն, և թէ ի՞նչպէս պիտի կարենանք աղօթել, «Եղիցին կամք քո»: Քրիստոնեան այսպէս թող աղօթէ, որովհետեւ, հայրական ձեռքերէ ոչինչ կրնայ գալ իրեն փնասակար ու վըշտառիթ. մոլորեալներ այսպէս թող աղօթեն, որովհետեւ, Բարի Հովիւը իրենց համար կը թափառի աշխարհի մեղքով անապատացեալ ընդարձակութիւններուն մէջ. կեանքի ծովուն վրայ տարուբեր հոգիներ այսպէս թող աղօթեն, որովհետեւ, բարի Նաւապետը միայն կրնայ հասնիլ՝ Պետրոսին պէս՝ ջուրերու ալքը խորասուզելու երկիւղը ունեցող թերահաւատներուն. մեղաւոր ու ինկած հոգիներ այսպէս թող աղօթեն. «Ջի տայնպէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ՝ մինչև զՈրդին իւր Միածին ետ. զի ամենայն որ հաւատայ ի նա՝ մի՛ կորիցէ, այլ ընկալցի զկեանս յաւիտեանական»

(Յուզհ. Գ. 16)։ Սփոփալից, ամօքիչ աղօթքը, աղօթքներու աղօթքն է այս «Եղիցին կամք քո»։ Հետեաբար, նկատի ունենալով այսքան ճշմարտութիւններ՝ պէտք է խոստովանիլ թէ Աստուծոյ կամքը մեր կամքէն լաւագոյն է։ Ամփոփենք առաջին հարցումը։ — Աստուծոյ կամքը մարդուն բարձրագոյն իմաստութիւնն է, մեր սըրբագործումն է, մեր բացարձակ հնազանդութիւնն է. և լաւագոյն է մեր կամքէն։ Բ. — Ինչպէս պէտք է կատարուի։

(1). — Ամենուն միջոցաւ, բացառութիւն չկայ այս մասին. ինչպէս երկինքի բոլոր հրեշտակներէն՝ նոյնպէս ալ բոլոր մարդերէ. որովհետեւ, աստուածային տիեզերապարփակ կամքին մասնակի կատարումը անոր լման իմաստով կատարումը է։ Անհուն կամք մը մասնակի կատարումով մը չի կրնար գոյութեան գալ կատարելապէս, ինչպէս որ «Եղիցի լոյս» մեծ խօսքին միջոցաւ լոյս եղաւ բոլոր տիեզերքի մէջ։ Ահա այդպիսի մեծ կատարում մը կը հայցենք Աստուծոյ կամքին համար այս «Եղիցի» բառով։ Բայց որովհետեւ հայցուածին երկրորդ մասին վրայ դատ պիտի խօսինք մեր երրորդ հարցումով, այսչափը բաւական համարինք հոս։

(2). — Պէտք է մեր ամենակատարեալ փափաքով և բոլոր կարողութեանց ներդաշնակութեամբ կատարուի Աստուծոյ կամքը մեր մէջ։ Եղած են մարդիկ, որոնք մտաւորապէս հասած են ճշմարտութեան բարձրագոյն բնագաւառները, անոնց միտքերը գոհացուցիչ պատասխաններ գտած են իրենց անհատնում «ինչու»ներուն. բացայայտ են շատ մը մանրամասնութիւնները ճշմարտութեան, որով միջօրէի լոյսին փայլը ճառագայթեցուցած են իրենց պըրպտած ու քննասիրած հոգեկան ամէն խնդիրներուն վրայ։ Բայց սիրտով սիրած չեն իրենց գտած ճշմարտութիւնները. որովհետեւ, անոնց գծած բարոյական շրջանակը և հոգեկան շրջագիծը նեղ գտած են իրենց բոլոր փափաքներուն լիուլի գոհացման համար. ասոնք կրօնքը միտքով ուսումնասիրողներ են։ Բայց եղած են կարգ մը ուրիշ կրօնասէրներ ալ որ, առանց միայն մտաւոր յագեցում փնտռելու, սիրտով սիրած են կրօնքը։ Անոնք չեն հակաճառեր կրօնքը քննափնտելու յանգցնող իմաստակներու

խումբին հետ. բան մը միայն գիտեն՝ թէ իրենք կը զգան ու կը սիրեն. ասոնք ալ կրօնքը սիրտով ուսումնասիրողներ են։ Բայց՝ մենք կրօնքը և կրօնքով Աստուծոյ կամքը մեր բոլոր հոգեկան կարողութիւններով սիրել ու կատարել պէտք ենք. այս է «Եղիցի»ին բուն նշանակութիւնը։

Կրօնքը, ինչպէս մաս մը գիտուններ հաստատել կարծեցին, մեր հոգեկան այս կամ այն կարողութեան համար չէ անջատաբար. ան՝ մեր ամբողջութեան համար է։ Աստուած մը, զոր մեր «բոլոր սիրտէն, բոլոր միտքէն, բոլոր անձէն» կրնանք սիրել, կրնանք սիրել նաեւ այն կրօնքը որ Անոր և անոր կամքին յայտնութիւնն է։

(3). — Պէտք է աճեցուն համակրութեամբ և գիտակցութեամբ կատարուի Աստուծոյ կամքը։ Պէտք է սիրենք զայն՝ որ լաւ ալ հասկնանք. մենք ճշմարտութիւն մը այնչափ կը հասկնանք, որչափ սիրտ կը դնենք անոր մէջ։ Անտարբեր պրպտում մը Աստուծոյ կամքին, անհոգ վերաբերում մը Անոր օրէնքներուն հանդէպ, քմածին հասկացողութիւն մը Անոր պատուիրաններուն համար, կը ցուցնեն թէ չենք համակրած Անոր կամքին ու չենք սիրած զայն սիրտով, մեր հոգին հեռու է մեր փափաքներէն և մեր սիրտը կապ չունի մեր շըրթունքին հետ։ Որովհետեւ, շատ անգամ, կրնանք ըսել՝ տաղանդը մեծ սէր մըն է։ Ինչո՞ւ սուրբերը այսչափ յառաջացեր են Աստուծոյ և Անոր կամքին գիտութեան մէջ. — որովհետեւ շատ սիրած են զԱյն։ Ինչո՞ւ հաւատացեալներ իրենց կեանքը և ամէն ինչը գոհելու չափ փարած են ճշմարտութեան դատին. — որովհետեւ շատ սիրած են զայն. ինչո՞ւ Յիսուս շատ ներեց մեղաւոր կնկան. — որովհետեւ շատ սիրեց զայն։ Այս է ճշմարտութիւնը գիտութեան, կրօնքի և ամէն բանի մէջ։ Մեր սէրը, բանի մը հանդէպ հոգեկան ջերմ տրամագրութիւնը, մեր աճեցուն համակրութիւնը, ասոնք կրնան Աստուծոյ կամքին գիտութեան եւ կատարումին մէջ առաջ տանիլ մեզ։ Մեր սէրը չափած նոյն չափով մեզի կը չափուի ճշմարտութիւնը։ Ինչո՞ւ համար օրէօր կ'ուժանանք Եկեղեցիէն եւ հոգեւոր փրկութեան բոլոր միջոցներէն. — որովհետեւ պաղած է մեր սէրը, ինչո՞ւ համար, «իմաստուններէն և

գիտուններէն ծածկուած բայց մանուկներու յայտնուած ճշմարտութիւնները չենք կրնար հասկնալ. — որովհետեւ սէր չունինք. ինչո՞ւ համար կրօնքի և աստուած-գիտութեան կալուածին այն սուրբ գետնին վրայ առանց մեր ոտքի ամանները հանելու ոտնակոխել կը յանդգնինք շատ անգամ. — որովհետեւ հոգեկան ճշմարտութիւններու գէժ ունեցած մեր ակնածանքը, յարգանքը և ջերմ համակրութիւնը կորսւնցուցած ենք: Ահա՛ բուն զաղտնիքը՝ թէ ինչո՞ւ Աստուծոյ կամքին գիտութեան ու կատարումին մէջ «առաջուան սէրը» չունինք և չենք հասկնար զայն:

(4). — Պէտք է առանց ցաւի, ծանծրոյթի, առանց դժկամակ ջանքերու, որոնք անկումներու կ'առաջնորդեն, առանց անպատշաճ կերպերու կատարուի Աստուծոյ կամքը մեր մէջ: Տգիտութիւնը ի՞նչ անհատում նախճիրներ գործած է այս մասին: Աստուծոյ կամքը կատարելու և աստուածահաճոյ գործ մը ընելու գիտաւորութեան տակ տգէտ մարդիկ յաճախ ի՞նչ չար, վնասակար, զայնթաղեցուցիչ գործեր կատարած են: Ֆագիրը, որ ինքնալիկումի աներեւակայելի միջոցներ կը հնարէ, մարմինը կը ծակծկէ, կը վիրաւորէ, կը տառապի, ի՞նչ կը խորհի՝ եթէ ոչ Աստուծոյ կամքը և փափաքը գոհացուցած ըլլալ: Այլատեսակ աղանդաւորներ, որոնց հրապարակային ու առանձնական պաշտամունքները արիւնալի ու քստմնելի տեսարաններ են շատ անգամ, ի՞նչ կը մտածեն՝ եթէ ոչ աստուածահաճոյ ըլլալ: Թողունք հեթանոս և կռապաշտ աշխարհին անհեթեթութիւնները, նոյնիսկ Յիսուսի սուրբ կրօնքին հետեորդները և ներկայացուցիչները հաւատաքնութեան սոսկալի անուան տակ ինչե՞ր, ինչ անասելի ու ամօթարեր անգթութիւններ զգործեցին Աստուծոյ կամքը կատարած ըլլալու համար, և իբր թէ Աստուծոյ կամքին ճշմարիտ գիտակցութիւնը անայլալ պահելու համար: Ամօթ մարդկային տգիտութեան և մոլեռանդութեան: Բայց Յիսուս ինքը չմարգարէացա՞ւ այս տխուր և քստմնեցուցիչ վախճանին համար. «Ջձեզ չարաբողներ և սպանողներ պիտի համարին թէ Աստուծոյ պաշտօն կը մատուցանեն»: Ո՛ր չսխալինք եղբայրներ, այսպիսի անհեթեթ և անմարդավա-

յել միջոցներով, կրօնքի ոգիին բոլորովին հակառակ կերպերով, չկատարուի Աստուծոյ կամքը: Մոլորութիւններ են ասոնք, ամէնքն ալ:

Պէտք է նաև Աստուծոյ կամքին կատարումը ծանծրոյթ ազդէ մեզ, ինչպէս շատ մը քրիստոնեաներու, որոնք մեքենական ճշգրտութիւնով մը կ'աշխատին կատարել Աստուծոյ կամքը, բայց՝ յոգնած, անկորով ու դժկամակ, կատարուած ամէն հոգեւոր պարտականութիւն ծանրութեան մեծ բեռ մըն է որ կ'իյնայ իրենց ուսերէն. ծանծրոյթի յօրանջումներուն մէջ այնչափ ջլատուած են՝ որ շրթունքնին երերցնել անգամ չեն ուզեր, բայց դարձեալ կ'ընեն աստուածահաճոյ գործ մը ըրած ըլլալու սին յոյսով: Սիրտով ու հոգիով, մեծ եռանդով ու փափաքով պէտք է կատարենք Աստուծոյ կամքը, իր բոլոր պահանջումներուն մէջ, թէ՛ անձնական, թէ՛ այլասիրական: Ահա ա՛յս կերպով պէտք է կատարուի Աստուծոյ կամքը մեր մէջ, իր անուան սրբութեան ու փառքին համար, իր թագաւորութեան գալուն համար:

Գ. — Ի՞նչ չափանիշ կը տրուի Աստուծոյ կամքին կատարման համար: Հայցուածին երրորդ մասին մէջ կը գտնենք «Որպէս յերկինս և յերկրի»: Ուրեմն, ըսել կ'ըլլայ՝ որ Անոր կամքին երկրի վրայ այն չափով կատարուիլը հայցելու ենք, ինչ չափով որ կը կատարուի երկինքի մէջ: Հետեաբար, տեսնենք թէ Աստուծոյ կամքը երկինքի մէջ ի՞նչպէս կը կատարուի:

Աստուծոյ կամքը կատարելապէս կը գործադրուի մեքենական երկինքին (Mechanical Heaven) մէջ, որ է աստեղային երկինքը, մթնոլորտային երկինքը: Այս՝ միջոցներով անջրպետին անհունութեան մէջ ուսումնասիրուած ամէն տարածութիւն, պարզուած ամէն զաղտնիք, մեկնուած ամէն երեւոյթ այս ճշմարտութեան փաստին կը ծառայեն: Որչափ քննութիւն երկնային ներդաշնակութեան անհունապէս այլազան պէսպիսութիւնները և անոնց հիանալի յարմարութիւնները, այնչափ կը հաստատուի իրականութիւնը այս ճշմարտութեան, թէ Աստուծոյ կամքը կը կատարուի տիեզերքի նոյնիսկ անքննի խորութիւններուն մէջ: Մեծ միտքերու առած մեծ սաւառնումները, միջոցի անբաւութեան մէջ փորձուած

մեծ թռիչներ նորէն ու նորէն հաստատած են, թէ այս միլիոնաւոր աստղերէ ու արեգակներէ, և անտեսանելի կեդրոն մը, որուն շուրջը կը թաւալին այս անհամար գունտերը, ու այս կեդրոնն է երկինքի Աստուծոյ աթոռը, ամենակարող մատը Անտեսանելիին, ամենիմաստուն կամքը մեր Երկնաւոր Հօր: Ո՛րչափ մեծ արժանիք մեղսալից մարդկութեան համար... Որդին ըլլալ այս մեծ Երկնաւոր Հօր...:

Աստուծոյ կամքը կատարելապէս կը գործադրուի նաև հրեշտակային (angelic) երկինքին մէջ, լոյսի որդիներուն — լուսեղէն զուարթուններուն — միջոցով: Սերովքէներ և քերովքէներ և բոլոր հրեշտակապետներ կը կատարեն զայն սիրով, յօժարակամ ծառայութեան ոգիով, առանց նեղութեան, կատարելապէս, առանց զոհողութեան, որովհետև հոն Անոր կամքին հակառակ ուրիշ կամք մը չկայ: Բոլոր կամքեր յաւիտենական ներդաշնակութիւնով միացած ու յարմարցուած են իրարու, ու անոր համար անձնազոհ կամեցողութիւն մը պէտք չէ հոն՝ կատարելու համար Աստուծոյ կամքը: Ապստամբ կամք մը աններդաշնակութիւն պիտի ըլլար երկինքին մէջ: Մեծ բանաստեղծ Միլտոնի այնքան հիանալի ու վսեմ ոճով նկարագրած էրկինքի ապստամբները, որոնք Ամենակարողին դէմ պատերազմ յայտարարեցին ու ճակատ կազմեցին, չկրցան Երկնաւորին ահարկու շանթերուն դէմ կուրծք տալ: «Եւ զանոնք Ամենակարողը գլխիվայր գահավիժեց եթերական երկինքներէն, բորբոքուն, գէպի անյատակ կորուստը»: Այս եղաւ ճակատագիրը այն յանդուգն ապստամբներուն որոնք փորձեցին դիմադրել Ամենակարողին կամքին:

ԳՐ. ՍՐԿ. Հ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 11)

Ո Վ Ս Է

Ովսէի կեանքը. — Ովսէի անձի պատմութիւնը կը պարփակուի գլխաւորաբար իր ուսուցումին մէջ, Եհովայի սէրը հաւատարմօրէն Խորայէլի հանդէպ, և Խորայէլի ապերախտ անհաւատարմութիւնը Եհովայի հանդէպ, գաղափարներ են որոնք կուտան միութիւն՝ ամբողջ գրքին: Այս գաղափարները դրոշմուած են Ովսէի հոգիին խորը՝ իր անձնական ներքին փորձառութեամբ: Փափկութեամբ կը մօտենայ բովանդակ ինքնաճանաչ բացակայութեանց, միշտ պատմելով տխուր պատմութիւններ, և երեսն հանելով գաղտնիքը իր կեանքին: Սկիզբն բանից Տեառն առ Ովսէի, եւ ասէ Տէր ցովսէի, զնա, առ դու եեզ կից պոռնկութեան, եւ որդիս պոռնկութեան, զի պոռնկեցաւ երկիր ի Տեառնէ: Եւ չոգաւ եւ առ ԳԴՈՒՄԷ՝ զԳՈՒՍԷ Դաբեղայիմայ (Ա²⁻³), եւ յղացաւ եւ ծնաւ նմա որդի, ու ընդառաջելով երկնային հրահանգին զայն կոչեց Յեզրայէլ: Բանգի սակաւիկ մ'եւս ես խնդրեցի զարիւնն Յեզրայելի ի Տեառնէ Յեսուայ, եւ դադարեցուցի զբազաւորութիւն Տեառն Խորայելի: Եւ եղիցի յաւուր յայնմիկ խորակեցի զաղեղն Խորայելի ի ծործորն Յեզրայելի:

Սակայն Գոմեր անհաւատարմութիւն ցոյց տուաւ իր ամուսնական ուխտին հանդէպ: Հրապուրուելով, թերևս կատաղի շուայտանքէն Բահադի և Աստորտէի, լքեց իր ամուսինը, և ի վերջոյ ինկաւ գերութեան գիրկը⁽¹⁾: Բայց իր ցած բարձրնկեցութեան փոխարէն, իր ամուսինը չի լքեր զայն: Աստուածային հրամանով ան կը փրկէ իր կինը գերութենէն, և իր տունը

(1) Ովսէի Գ. գլուխը, կուսայ երկրորդ աւարտածը որքերգութեան: Կին մի որ սիրեցէ զհարութիւն և իցէ շուսն չի կրնար ըլլալ ուրիշ մէկը բացի Գոմերէն: Երբ Եհովայի եւ Խորայելի յարաբերութիւնը կը խորհրդանշուի Ովսէի ամուսնութեամբ Գոմերի հետ, եւ Խորայելի անհաւատարմութիւնը կը ներկայացուի անոր — Գոմերի — ճնշութեամբ, եւ այսպէս Եհովայի հասցատ սերը Խորայելի հանդէպ էւ զայն վերստանալու որոշումը, նոյնիսկ անոր ուրացումով, կրնան միայն խորհրդանշուիլ մարգարէին Գոմեր վերստանալով: Երբ Գոմեր ինկած էր գերութեան մէջ, Ովսէ կ'աշխատէր զայն գնել, վճարելով երեսուն սասոր, արժէքը գերիի մը (Ելից ԻԱ²³, Զաւարիա ԺԱ¹²):

կը վերագրարձնէ զայն: Հոն, կը պահէ ան իր կիներ խիստ հակողութեամբ, զրկելով նոյն իսկ ազատութենէ, որ ան չարաչար գործածած էր: Իրապէս սրտայոյզ պատկեր մը, ուր մարգարէն աննուազ սիրով կը հսկէ, իր երկտասարդ մեղաւոր կնոջ, սպասելով անձկութեամբ, զղջման պատահական արցունքներուն, որոնք կարելի պիտի դարձնեն իր մեղաթաթաղ հոգիի մաքրութիւնը, և իր սիրտը պիտի առնէ սիրոյ արդար և մաքուր զարկը իր ամուսնոյն հանդէպ:

Սակայն այս ուրուագիծն է միայն Ովսէի կեանքին: Իր կեանքի տխուր տրամաշուրջ — որուն գերակատարները կ'ըլլան ինք և իր կինը — Ովսէ կ'աշխատի տալ Եհովայի սէրը հանդէպ Իսրայելի, սակայն փոխարէն ասոր Իսրայելի անհաւատարմութիւնը և ուրացումը Եհովայի հանդէպ:

Բարոյական դժուարութիւնը. — Սակայն նախքան անցնիլը Ովսէի մարգարէութեան յաջորդական վիճակներուն, պէտք է գիտնանք իր ուսուցումին փորձառական կերպը, և այդ իսկ անհրաժեշտ է նախ նկատի ունենալ բարոյական դժուարութիւնը որ ծրարուած է պատմութեան մէջ: Ինչո՞ւ Աստուած կը հրահանգէ ու կը թոյլատրէ իր ծառային, և կամ միւս կողմէ Ովսէ ինչո՞ւ կը լսէ Աստուծոյ ձայնը ուր կը թելադրուի իրեն ամուսնանալ անպարկեշտ կնոջ մը հետ: Արդեօք Ովսէ չի հասկցա՞ւ թէ փորձութեան ծուղակ մը կը լարուէր իրեն: Սակայն պարզ է որ այսպիսի ընթացք մը անխուսելի պարտադրանք մըն է մարգարէին, և ինք պարտաւոր է այդ բոլորը կատարել, նման իրաւ ողբերգակ դերասանի մը, ցոյց տալու թէ կինը անբարոյ իր ընթացքով կ'ուզէ հեռանալ իրմէ կենակցելու ուրիշներու հետ, սակայն ինք կ'աշխատի որպէս գերի զինք դարձեալ գնել: Այս վիճակին զուգընթաց կ'ուզէ տալ Իսրայելի խենչէլ վիճակը եւ կեցուածքը Եհովայի հանդէպ, և միւս կողմէ Եհովայի սէրը ու գութը — նման Ովսէի իր կնոջ հանդէպ:

Պատմութիւնը այլաբանութիւն մը չէ. — Շատ մը մեկնիչներ աշխատած են ապացուցանել թէ, ամբողջ պատմութիւնը Ովսէի այլաբանութիւն մըն է: Այժմ սակայն որոշ յստակութեամբ կրնանք ըսել թէ մարգարէները — առ ի մասնաւորի վերջինները — արտայայտած են իրենց ուսուցումը

պատմական գործառնութեան կերպով, և այդ իսկ կարելի է ներագրել, թէ ամենաթեթեւ ակնարկութիւնը չկայ հոս այս պարագային: Ամբողջ պատմութիւնը կուտայ իրականութեան կնիքը, և իրականութեան արտայայտութիւնը, չի կրնար գոհացուցիչ կերպով ըլլալ տեսութեան նկատողութիւնը, քանի որ գործառնութիւնը յայտնութեամբ տրուած է մարգարէի մտաքին, և ան կ'արտայայտէ ինքզինք իր երեւակայութեանը համաձայն այնքան աշխուժութեամբ, որքան մտածումը կրնայ տեղ բռնել:

Ովսէի գրքին մէջ ամենաթեթեւ ակնարկութիւնն իսկ չկայ վերոյիշեալ վիճակին: Միայն գրական բացատրութեամբ առջին գլուխի պատմականը կը ստանայ իր բնական իմաստը. և միայն գրական բացատրութեամբ է որ մենք կ'ունենանք յարաբերութիւնը Ովսէի կեանքին և իր ուսուցման, որ միակ բանալին է իր գրութեանց:

Արդարեւ այլաբանական տեսութիւնը չի լուսարաններ բարոյական դժուարութիւնը. բայց եթէ գործառնութիւնը միակն է որ ներհակ կեցուածք մը ունի բարոյական զարգացման հանդէպ, ուստի ի՞նչպէս կարելի է զայն ընտրել այլաբանութեան որպէս առարկան: Սակայն և այնպէս եթէ մարգարէն ունենար հաւատարիմ կին մը, անկարելի պիտի ըլլար որ ան՝ զայն ենթարկէր անհաւատարիմ վարանքին, ինչպէս ան պէտք էր ընէր գործածելով այլաբանութիւն մը, որ որոշապէս չի տար իր այլաբանական նկարագիրը պատմութեան էջերուն:

Պէտք է աւելցնել նաեւ թէ անունները զօրաւոր կերպով կը պաշտպանուն զրական մեկնաբանութեամբ: Եթէ ամուսնական պատմութիւնը այլաբանութիւն մըն է, մենք բնականօրէն պիտի փափաքէինք որպէսզի կինը տրուէր ազդու անունով մը: Յիզրայէլ, Լօ-Ռուհաման, Լօ-Ամմի, ունին իրենց ուրոյն պատմութիւնը, սակայն Գոմեր՝ գգուսը Դաբեղայիմայ չունի որոշ խորհրդապաշտ իմաստ մը: Բնական և միակ եզրակացութիւնը սա է որ, այդ՝ կնոջ իրական անունն է, որ նէ՝ նախ քան մարգարէի կինը ըլլալը ունէր արդէն, մինչ իրենց զաւակներուն անունները դրուած են նպատակով մը:

Եթէ պատմութիւնը այլաբանութիւն մը չէ, ալ իրողութիւններու յուշագիր մը, ուստի ի՞նչ լոյս պիտի սփռէ անոր բարոյական երևոյթին վրայ: Շատ մը պատմաբան—մեկնիչներ կը կարծեն թէ Ովսէի ամուսնացած է Գոմերի հետ, կատարելօրէն գիտնալով անոր նկարագիրը, անոր հրապուրիչ անցեալի առաքինի կեանքին յոյսովը: Այսպիսի արարք մը, ստիպման տակ, բնաւ պիտի չունենար անբարոյութիւն մը իր մէջ: Սակայն և այնպէս պէտք է ըսուի թէ, պատմութեան մէջ Հկայ այսպիսի ակնարկութիւն մը, և այդ Հի համապատասխաներ խորհրդապաշտութեան պահանջներուն:

Իրականութիւնը, որ մի անգամ ընդ միշտ կ'ազատէ բարոյական դժուարութիւնը, և կուտայ բնական բացատրութիւնը պատմութեան ու երեան կը հանէ Ովսէի ուսուցման բանալին իր կեանքի փորձառութեանը մէջ, սա է որ, մենք մեր առջև ունինք իրաւ իրողութեանց յուշագիր մը, ըստ որում Գոմեր աղտոտ կեանք մը ունէր երբ Ովսէ զինք կնութեան առաւ: Ան կը կոչուէր կին պոռնկութեան (Գլ. Ա²), ոչ թէ այդպէս ըլլալուն, այլ պարզապէս ան եղաւ իր ամուսնացեալ կեանքին մէջ: Դէպի չար կատաղի ձգտումները պահուած էին Գոմերի հոգիին խորը, և մարգարէին բուռն սէրը, կարելիութիւնը չունեցաւ զսպելու զանոնք: Ան լքեց զինք Բահաղի և Աստորէտի հետ ունեցած վայրի և անառակ շուայտանքներուն համար:

Զուգընթաց վիճակներու յարմարումը.— Երկնային խիստ հրահանգ մըն էր, սակայն ի վերջոյ մենք տեսանք թէ ինչպէս այդ պատրաստեց մարգարէն իր գործին, մտածելու և հասկնալու Եհովայի Իսրայէլի յարաբերութիւնը իրեն պարտադրուածին առնչութեամբ:

Եհովան ընտրած էր Իսրայէլը, ըլլալու իր ժողովուրդը: Ան ազատագրելով զանոնք Եգիպտոսէն բերած ու հաստատած էր Աւետեաց երկիրը, և ցոյց տուած իրենց սիրոյ անհուն գորով և պահանջած անոնցմէ մաքուր և անբաժան գուրգուրանք իրենց ուղիղ կեցուածքին մէջ: Բայց Իսրայէլ անհաւատարիմ գտնուած էր Եհովայի հանդէպ: Գոմեր փնտռած էր ուրիշ սիրողներ մոլար չաստուածներու մէջ,

մասնաւորաբար զանազան ձեերով, որոնց միջոցով չահած էր Բահաղի բարեկամութիւնը: Ան անոնց կը վերագրէ իր զուարճառիթ վիճակներու յաջողութիւնը և օրհնութիւնը: Երայց զիեճ հոմանեաց իմոց, որք տայցեն ինձ զնաց իմ եւ զգինի եւ զձեր իմ... եւ նա ոչ գիտաց քե ես ետու նմա զցորեանն եւ զգինին եւ զձերքն, եւ բազմացուցի նմա արծաթ. եւ նա արաւ արծաթեղենս, եւ ոսկեղենս յանախեաց Բահաղու (Բ⁵, 8): Ուստի Եհովա որոշած էր պատժել Իսրայէլը: Ան պիտի վերջ տար Գոմերի զուարճառիթ յաջողութեանց, ապացուցանելու թէ, այդ քոյրը Բահաղէն չէին գար, որուն սերտ բարեկամութիւնը վայելած կը զգար: Ան զայն պիտի առաջնորդէր դէպի աքսոր, երկրորդ եգիպտական ստրկութեան, և հոն ծանր աշխատանքներու լուծին ներքե պիտի զգար կշիռը իր սխալ և անհաւատարիմ ընթացքին: Եւ հոն պիտի զգար ան, թէ զրկուած էր իր հարուգտի իրաւունքներէն, և բաժնուած էր իր հին փորձութիւններէն⁽¹⁾: Զի աւուրս բազումս նսցին որդիքն Իսրայէլի առանց բազաւորի եւ առանց իւրանի եւ առանց պատարագաց եւ առանց սեղանոյ եւ առանց քանանայութեան եւ առանց յայնուրեքանց (Գ⁴): Սակայն բաժանումը պիտի չըլլար առյաւէտ: Ահաւասիկ ես ստեղծեցիք զնա, եւ կարգեցիք զնա, իբրեւ զանապաւս եւ խօսեցայ ի սիրտ նորա... եւ յես այնորիկ զարձցին որդիքն Իսրայէլի, եւ խնդրեցան զՏէր Աստուած իւրեանց ունենալով կատարեալ զղջում իրենց անցեալի կեանքին (Բ¹⁴, Գ⁵):

Իսրայէլ և Յուդայ պիտի միանային արդար թագաւորի մը մականին ներքե Դաւթի սահմաններէն ներս (Ա¹¹, Գ⁵) և Եհովա պիտի յայտարարէր նոցա ուխտ յաւուր յայնմիկ հանդերձ զազանգ անապատի (Բ¹⁸) ու պիտի բազմացնէր ու ծաղկեցնէր զիրենք՝ իրենց երկրին մէջ: Ամուսնական ուխտի արդար գաղափարականը պիտի իրականանար: Իսրայէլ պիտի տար Եհովայի հանդէպ իր անվերջ գիտակցական սիրոյ հաւատքը: Եւ խօսեցայ զիեզ ինձ յաւիտեան, եւ խօսեցայ զիեզ ինձ արդարութեամբ եւ իրաւամբ եւ ողորմութեամբ եւ

(1) Նկատի ունենալ զուգընթաց վիճակներ Գոմերի (Ովսէ Գ⁵) եւ Իսրայէլ Ովսէ Գ⁴) միջեւ:

ԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Անկարելի է ենթադրել թէ այս տեսութիւնը աշխարհի մասին, որուն կը ներկայացուինք անմահութեան ուրացումով, կրնանք առանց հետեւանքի մնալ բարոյական շարժառիթներու և նկարագրի գաղափարականներու վրայ: Ըսել թէ այսինչ մարդը չհաւատալով հանդերձ անձնական տեւականութեան բոլոր ձեւերուն, ապրած է նշանաւոր կեանք մը, փաստ է թէ ապագայ կեանքին վրայ հաւատքը զանցառելի ազդեցութիւն մը ունի մարդոց նկարագրներուն վրայ: Որովհետեւ մարդիկ ամէն տեղ և միշտ փայփայած են հաւատքը անմահութեան: Միւս կողմէ, երեւակայիլ յանկարծական կործանումը անմահութեան վրայ ամէն հաւատքի, այնպէս որ, մարդոց նկարագրները զրկուին հին վաւերացումներէ և յենակէտներէ նախ քան դտնուիլը նոր վաւերացումներու և յենակէտներու, գրաւելու համար անոնց տեղերը, անմահութիւնը ուրանալու բարոյական հետե-

ւանքներուն փորձը դիւրին չէ: Որովհետեւ բոլոր յանկարծական փոփոխութիւնները, որոնց ազդեցութիւնը վերջ ի վերջոյ բարիք կամ աղէտ ըլլայ, պիտի պատճառեն անմիջական խանգարում մը, դիւրաւ նկարագրելի յուսահատ բառերով, եթէ որոշակի քննենք բարոյական արդիւնքները այն հաստատումին թէ մահը կը վերջացնէ ամէն բան, ընդունելու ենք թէ մարդկային ցեղը աստիճանաբար երեւան կը հանէ տեսակը աշխարհի՝ որուն մէջ ինք կ'ապրի, մինչև որ վերջապէս բոլոր մարդիկ համոզուին թէ աս է միակ աշխարհը որ կայ, թէ մահը ոչնչացում կը նշանակէ, թէ վերջապէս տիեզերքը կը կորսնցնէ իր ամենէն անդին ստացուածքները և վերջապէս կարելիութիւն չունի պահպանելու իր բարոյական շահերը: Ինչ պիտի ըլլայ տիեզերականօրէն հաւատացուած այդպիսի եզրակացութենէ մը վարակուած մարդոց նկարագրները:

Արդի մարդոց շատերը, ոչ բոլորովին անխորհուրդ, անմահութեան մասին իրենց անփութեան մէջ, այս հարցումին կը պատասխանեն մտերմօրէն և ազնիւ դիտումով մը: «Առաքինութիւնը իրենց սեպհական վարձքն է», կ'ըսեն անոնք: «Մեր լաւագոյն բարութիւնը կախում չունի ներշնչման համար իր ստանալիք վճարումէն: Հոգեւոր յատկութիւնը իրենց սեպհական վարձատրութիւնն է, և մահմետական մուրացկանին պէս, իրենց ափը բացած, Աստուծոյ պախշիչ չեն խնդրեր: «Թէ նկարագրի ինքնաբաւութեան այս հաստատումը ճշմարիտ և բարձր է, պարզ է մարդոց համար այն չափով՝ որ չափով որ անոնք գերծեն հոգեւոր աղտոտութենէ և զգայուն՝ բարոյական գերազանցութեան ներքին արժէքին: Պատիկ մտածում մը, սակայն, ի վեր կը հանէ սա իրողութիւնը թէ այն հաստատումը թէ առաքինութիւնը իր սեպհական վարձատրութիւնն է, հիմնուած կեանքի նշանակութեան մասին խորապէս հոգեւոր գաղափարի մը վրայ: Առաքինութիւնը իր սեպհական վարձատրութիւնն է, բայց որո՞ւ համար: Պարզ է որ հոգեւոր յատկութիւնը իր հետ կը կրէ իր սեպհական վարձատրութիւնը: Որովհետեւ այս պարագային նկարագրը յաւիտենականօրէն յառաջդիմական է, և ինչ ալ ըլլայ աշխարհի հազդեցութիւնը մեր վրայ, երախտագի-

գրութեամբ: Եւ խօսեցայց զԲեզ ինձ հաւատով եւ ծանօցես զՏէր (Բ¹⁹, ²⁰):

Այս բոլորը Ովսէի գրքի առաջին բաժնի համառօտ գոյացութիւնը կը կադմեն, և մենք ամէն մէկ տողին կը զգանք իր անձի տխուր ճակատագիրը, տեղ բռնած իր հոգիին խորը որ անհուն զգացողութեամբ կը յայտնէ Իսրայէլի անհաւատարմութիւնը հանդէպ Եհովայի: Կը զգանք թէ ինչպէս ինք ունի անշիջելի սէր մը հանդէպ անբարիշտ Գոմերին, և իր երկարող փափաքը կ'աշխատի կրկին գրաւելու անոր սէրը, զուգահեռ վիճակովը ամենակարող Եհովայի սիրոյն՝ հանդէպ Իսրայէլի, և իր անշիջելի փափաքը կրկին ունենալու զԻսրայէլ իր հաւատարմութեամբը՝ իրեն: Եւ ահա Եհովայի փափաքի առաջադրութիւնը — կատարումը — պէտք չէ երբեք յապաղի մարդկային յիմարութեամբ և յամոռութեամբ:

ԳՍՐԵԳԻՆ ԱԲԵՂԱՅ

(Շարունակելի 2)

տութիւնն թէ հեգնանք, օրհնութիւնն թէ անէծք, հոգեւոր կեանքը, աճելով, խորանալով, յաւիտեան յուսալից մագլցելու տակաւին անմատոյց յատկութեան բարձրութիւնները, մեր կարողութենէն մինչև այսօր վեր ծառայութիւնն մատուցանելու, այնչափ ներգոյական և ծայր արժէքաւոր ստացուածք մըն է այն որ զայն ունի, պէտք չունի արտաքին վարձատրութեան՝ իբրև շարժառիթ մը բարութեան սիրոյն համար։ Բայց երբ դուք յոյս կ'առնէք նկարագիրէն, երբ անոր յառաջդիմութեան կարելիութիւնը կը տեսնուի անել փողոցի մը ծայրը, ո՞րչափ ուրեմն առաքինութիւնը իր սեպհական վարձատրութիւնն է։ Երբ Զէրրի շիւրի հանքին աղէտին մէջ փրկուողները կը ցատկեն վերելակին մէջ և, իրենց անմիջական վտանգին լայնարաց աչքերով, կը մխրճուին այրող հանքին խորը՝ փրկուելու առաջադրութեամբ, և երբ անմիջապէս վեր կը քաշուին նորէն, ամէնքն ալ ամխացած դիակներ դարձած, ճիշդ այդ իմաստով, եթէ մահը կը վերջացնէ ամէն բան, առաքինութիւնը անոնց համար իրենց սեպհական վարձատրութիւնն էր։ Հմտութեան վարձատրութիւնը՝ յարաճուն հմտութեան կարողութիւնն է, հոգեւոր կեանքին վարձատրութիւնը բարի մարդուն յոյսն է, որ այսօր թէ վաղը կրնայ աւելի լաւ ըլլալ, և առանց այս յոյսին այն խօսքը թէ առաքինութիւնը իր ծոցին մէջ կը կրէ իր սեպհական վարձատրութիւնը, շատ բան կորսնցուցած է իր նշանակութենէն։ Բարութեան վարձքը աւելի լաւ ըլլալու պատեհութիւնն է։

Երբ, հետեւաբար, թափանցողութեան տէր մարդ մը կը խնդրէ գալիք կեանք մը, ասիկա չէ անոր համար որ հոս բարի կեանքի մը համար արտաքին վարձատրութիւն կը փնտռէ, անոր համար է որ իր բարութիւնը հոս, եթէ պիտի ըլլայ բուռն և անկեղծ, աւելի լաւ ըլլալու բաղդը պիտի ունենայ։ Անոր արժէքը կը գտնուի իրեն ինչ կարենալ ըլլալիքին մէջ — ոչ թէ անոր մէջ թէ ինք ինչ ունի կամ ինչ կ'ընէ կամ ինչ է, այլ իր կարելիութիւններուն մէջ — և ինչ չափով որ յոյսը կը գողցուի իրմէ, մինչև որ յստակ տեսնէ թէ իր նկարագիրը սերմ մըն է զոր արկածի սառնամանիքը կրնայ խաթարել այսօր և զոր մահուան ձմեռը

ապահովաբար պիտի սպաննէ վաղը, ցորչափ սիրտը կ'առնուի այն խօսքէն թէ առաքինութիւնը իր սեպհական վարձքն է։

Ասիկա բնականաբար չնշանակեր թէ առանց անմահութեան աշխարհի մը մէջ բարոյագիտական կեանք մը անկարելի է։ Ասիկա ըսել անխելքութիւն պիտի ըլլար։ Եթէ աշխարհը, որուն վրայ երկար ատեն նայուած է իբրև նաւ մը որուն նաւապետը գիտէ ճամբան և ճամբորդութեան ելքը և որուն ճամբորդները ունին սահմանեալ վայր մը, հիմա պիտի դիտուի իբրև լաստափայտ մը, որ աննպատակ կը քշուի գոյութեան բարձր ծովերուն վրայ, առժամանակեայ տունը էակներու որոնք ծնան են մեռնելու համար, այս փոխուած ըմբռնումը չպիտի ջնջէ բարոյականի անհրաժեշտութիւնը կամ կարելիութիւնը։ Լաստին վրայ, ամենէն գէշ մարդիկ պիտի գըրաւեն ինչ որ կրնան ինքզինքնուն համար, բայց լաւագոյն մարդիկ, կարեկցութենէ շարժեալ իրենց ընկերներուն վիճակին վրայ, պիտի հաստատեն ամենուն բարեկեցութեան պատշաճ կանոններ, պիտի պատժեն յանցաւորները, և բազմաթիւ զեղեցիկ անձնագործութեամբ իրենց սեպհական բարիքէն պիտի նախագտանեն ուրիշին բարիքը։ «Գիթութիւնը», կ'ըսէ Շօքէնհաուեր անուն յոռետեսը, «միակ աղբիւրն է անշահախնդիր գործերու և ճշմարիտ հիմը բարոյականութեան»։ Ասկէ զատ, լաստին վրայ, բոլորովին անջատ ապագային հարցերէն, հաստատամտութիւնը, պատիւը և բարեացակամութիւնը կրնան ճանչցուիլ իբրև ամենաարժանաւոր ստորոգելիները նկարագրի, բարոյական արժէքի աստիճանները կրնան ընդունուիլ որոնց մէջ ամենաազնուական ստոյիկեան առաքինութիւնները նախապատուութեամբ են, և քաջութիւնն ու ազնուութիւնը կրնան ցուցադրուիլ։ Այդպիսի շարժառիթներէ բարոյական կեանք մը կրնայ յառաջ գալ, անյոյս, բայց անարգ ըլլալէ հեռու պարագաներու տակ։ Անշուշտ, երբ Հեքել, որ ցնորք մը կը համարի զԱստուած եւ անմահութիւնը, կը յայտարարէ թէ մարդ ունի «անառարկելի իրաւունք մահուամբ վերջ տալու իր տառապանքներուն», երբ ան կ'ըսէ, «Մենք իրաւունք մը ունինք, եթէ ոչ պարտականութիւն մը, այդպիսի պայմաններու տակ

վերջ տալու մեր ընկեր-մարդոց տառապանքներուն»։ Երբ ան կը հիանայ հին սպարտական սովորութեան վրայ որով նորածին երեխաները կը խեղդուէին եթէ տկար ըլլային, և կը պնդէ որ տիեզերականօրէն ընդունուի այդ սովորութիւնը, ան կը բացորոշէ լաստին տրամաբանական բարոյականութիւնը։ Երբ Նիչէ կը ծաղրէ բոլոր հիւանդանոցները, որբանոցները եւ փրկութեան գործակալութեան ամէն տեսակը, որոնցմով կը ջանանք օժանդակել զժառանգներուն, և այսպէս յաւերժացնել տկարները, երբ աշխարհ զօրաւորներու պէտք ունի, ան յստակ կը յայտարարէ իր տեսութիւնը լաստին բարոյականութեան վրայ։ Գորովը, համակրութիւնը, անձնագոհութիւնը և սէրը անկասկած պիտի յարատեան, բայց անոնց աստիճանը անշուշտ պիտի փոխուի։ Անոնք պիտի ըլլան այն հին յատկութիւնները զորս մենք ճանչցած ենք և զորս ոչ ևս պիտի դրդեն ոչ յաւերժական արժէքը անհատականութեան մէջ, ոչ անվերջ կարելիութիւնը զարգացումի նկարագրի մէջ, ոչ ալ ունէ համոզում թէ հոգեւոր կեանքը ունի յաւիտեանական հետեանքներ որոնք անոր ձախողութիւնը կամ յաջողութիւնը կ'ընեն մարդուն զըլխաւոր զբաղումը։ Երբ մարդ կ'աշխատի երեակայել այն ամենաազնիւ զգացումները որոնք կրնային բնականութիւն գտնել մարդոցմէ, աշխարհի մը մէջ ուր ոչ ոք երազեց անմահութեան մասին և ամէնքը տեսած էին իրեն անհաւատութեան լռելայն հմաստները, չկրնար բարձրանալ աւելի բարձր քան այն կարեկից ոգին զոր Ուիթիէի հնչեակը կը ցուցնէ։

Սիւս սխուր եր, որովհետեւ անոր վստահութիւնը չարաչար գործածուած եր, անոր ազնուութեան պատասխանուեցաւ անիրաւութեամբ,

Ամառնային Եաբաթ օր մը, կը քափառէի գիւղին գերեզմանատան կանաչ բուսմերուն միջեւ,

Խորհրդածելով քե ինչպէս բոլոր մարդկային սերերն ու ասեղութիւնները սխուր կերպով կը հարթուին, վաղ կամ անագան, Անիրաւուած եւ անիրաւող, իւրաքանչիւրը քաղցրացած դեմով,

Եւ պաղ ձեռքեր ծալլուած հանդարտ սրտի մը վրայ,

Կ'անցնին կանաչ սեմէն մեր հասարակաց գերեզմանատան,

Դեպի ուր կը ձգտին բոլոր ոսնափայլերը, ուրկէ ոչ ոք կը բաժնուի,

Եւ ինծի անաբեկեցայ եւ կարեկցելով ցեղիս վրայ,

Մեր հասարակաց սխուրիւնը,

Իբեւ հասարակաց ալիք մը,

Դեց սառալ իմ հպարտութիւնս,

Եւ զողողալով եւ ներեցի։

Այսպէս լաստին վրայ, ի սէր զթութեան մարդիկ կրնային ըլլալ ազնիւ և ծառայել սիրով, և նոյնիսկ կրնային ներել իրենց թշնամիներուն։ Բայց պէտք է զիտել թէ երբ մենք կը փնտոնենք արտայայտութիւն մը այս կարեկից զթութեան, պարտաւոր ենք սպասել Ուիթիէի նման մարդու մը, որ կը հաւատայ Աստուծոյ և անմահութեան։ Ոչ Հեքել, ոչ ալ Նիչէ, որոնք իրապէս լաստ մը կը կարծեն աշխարհը և խորապէս կը տեսնեն այդ դաւանանքին նշանակութիւնը, մարդոց համար այսպիսի կարեկից ակնարկի արտայայտութիւն մը արձանադրած են։

Դժուար չէ տեսնել պատճառը տարբերութեան, զոր անմահութեան տիեզերական հերքումը պիտի պատճառէր նկարագրին։ Պատուաւոր և օգտակար կեանք մը ձեռք կը բերուի ի զին զոհողութեան։ Ներկայ հաճոյքները պէտք է թողուին կամ ստորագաստելի կեդրոնական բարոյական առաջադրութեան մը սիրոյն, և այս պարագան, որ պարզ և անկողմնակալ կը թուի թուղթի վրայ, կեանքի մէջ կ'ենթադրէ զոհաբերական պայքար մը, որուն խորութիւնն ու սաստկութիւնը ցեղին վիպագիրներն ու տրամաթիւսները զուր փորձած են նկարագրել պատշաճօրէն։ Արդ, մարդուն կամեցողութիւնը որեւէ բանի համար զոհաբերութեան՝ կախում ունի անոր արժէքին մասին իր գնահատութենէն։ Մարդուն բարոյական կեանքին վրայ քրիստոնէական հաւատքին գլխաւոր ազդեցութիւնը գտնուելու է ոչ խղճահարութիւններուն մէջ, զորս կը պատճառէ ի մասին կարգ մը մեղքերու, ոչ ալ այն դրական պարտականութիւններուն մէջ զորս կը հրամայէ ան, այլ՝ մարդուն վրայ անոր զը-

բաժնի վեհապետին արժեքին մէջ։ Նոր կտակարանը գործ մըն է ինքնայարգանքի։ Կեդրոնական նիւթը, որուն շուրջը բոլոր իր ներդաշնակութիւնները շարադրուած են, մարդուն հոգեւոր բնութիւնն է, անոր մշտաւոր շարունակութիւնը, անհուն արժեքը, անսահման կարելիութիւնը։ Աւետարանին մեծ հաստատումները թէ Աստուած ստեղծեց մարդիկ և կը սիրէ զանոնք, թէ անոնք անմահ են և թէ Աստուած պէտք ունի անոնց կատարելագործելու համար իր գործը։ Նոր կտակարանին մէջ մարդիկ Աստուծոյ որդիներ են, եթէ որդիներ՝ ապա ժառանգորդներ Աստուծոյ և Քրիստոսի։ Ամէն բան անոնցն է, կեանքը լլայ ան թէ մահ, ներկայ բաներ թէ գալիք բաներ, ոչ կեանքը, ոչ մահը, ոչ հրեշտակները, ոչ վեհապետութիւնները, ոչ իշխանութիւնները, ոչ ներկայ բաները, ոչ գալիք բաները, ոչ բարձրութիւնը, ոչ խորութիւնը, ոչ ալ ուրիշ ունէ արարած, կըրնայ զանոնք բաժնել Աստուծոյ սէրէն։ Առաջ մարդիկ երեք բայտափ բարձրօրէն խորհած չէին իրենք իրենց մասին։ Կեւս, քրիստոնեաներուն մեծ հակառակորդը երկրորդ դարուն մը, բուն նիւթին կ'երթայ երբ կ'ըսէ, «Քրիստոնէութեան արմատը անոր ծայրայեղ գնահատութիւնն է մարդկային հոգիին, և այն արտառոց գաղափարը թէ Աստուած կը շահագործուի մարդով»։ Արիստոտէլ ըսած էր թէ կարգ մը մարդիկ վայրենի ծնած են, ոչ աւելի քան շունները, թէ արհեստագործները կենդանի մեքենաներ են, անկարող առաքելութեան, թէ կիները մարդիկ չիկնելու փորձին մէջ բնութեան անկումներ են։ Հին Օրէնքները քաջալերած էին տղայոց սպանութիւնը իրրեւ տնական խնայողութեան միջոց մը և կրկէսին մէջ անասուններուն հետ գերիններուն նայած էին ինչպէս մենք կը նայինք որսորդութեան մը։ Մարդկութիւնը ճանչցած էր բարեացակամութիւն եղբայրական կարգերու, հանրային ողորմութեան, և զոհաբերական բարեկամութեան գեղեցիկ կամքին մէջ, բայց մարդասիրութիւնը, մարդու սէրը իրրեւ մարդ, անհատականութեան յղացումը տղու մէջ, կամ գերիի ու կնոջ մէջ կամ թաղաւորի մէջ, իրրեւ անգին հոգեւոր գանձ մը, ահա մասնաւորապէս արդիւնքը Աստուծոյ Հայրութեան և

յաւիտեական կեանքի այն հաւատքին որ Յիսուսի ըսել տուին, «Ինչ օգուտ ունի եթէ մարդ չահի ամբողջ աշխարհը և կորսնցնէ իր անձը»։ Էմբրսըն հեղինակութիւն է այն յայտարարութեանը համար թէ «Յիսուս միայն իրապէս կրցաւ գնահատել մարդուն մեծութիւնը»։

Երբ, հետեւաբար, հակառակ դաւանանքը կը պաշտպանուի, որչափ հասկնալի է որ նկարագրի շարժառիթները և խտէալները չկրեն արտասովոր փոփոխութիւն մը։ Անմահութեան հերքումը կ'առաջնորդէ մարդ անխուսափելի ուժգնութեամբ մը դէպի այն հաստատումը թէ մենք էապէս մարմին ենք, ոչ հոգի։ Երբ մարդու մը հարցուի թէ հոգի ունի՞ր, եթէ քրիստոնեայ իսկ ըլլայ, հաւանաբար պիտի յայտարարէ թէ հոգի մը ունի։ Եթէ հարցուի թէ մարմին ալ ունի՞ր, անկասկած պիտի յայտարարէ թէ մարմին ալ ունի։ Այսպէս է մեր խօսելու եղանակը, բայց նոյնիսկ պատահական մտածումով որչափ անիմաստ է այս խօսքը։ Ո՞վ է այս երրորդ անհատը, այս միութիւն բռնողը, այս երրորդ բանը, մասնաւորաբար մտքին և նիւթին միջև կամ երկու հակադիր բաներուն միջև, որ մէկ կողմէ սեպհականատէր է մարմնի մը և միւս կողմէ հոգիի մը։ Մարդ այսպէս երեք մասի բաժնուած չէ, որոնցմէ մին տէր ըլլայ միւս երկուքին։ Մարդ ունի երկու կերպարանք։ Անոր մէկ կերպարանքը ֆիզիքական է. ան կրնայ տեսնուիլ, շօշափուիլ, կշռուիլ և չափուիլ. անոր տարրաբանական բաղկացուցիչները կրնան վերլուծուիլ և վերածուիլ տարազներու։ Անոր միւս կերպարանքը անտեսանելի, անշօշափելի է. ան չի կրնար կշռուիլ կամ չափուիլ. ան աշխարհն է սէրերու, ատելութիւններու, մտածումներու, փառասիրութիւններու. անոր մէջ հաստատուած են պարտականութեան իր զգացումը և իր տենչանքներն առ Աստուած, որուն կեդրոնն է այն միասնական, ինքնազիտակից յիշողութիւնը, որ կը վերապրի տարիներուն անցնելէն վերջն ալ, որ մարմինին կազմութենէն և տարրալուծումէն վերջն ալ կ'ապրի և կը շարունակէ իր ամբողջ անձնական փորձառութիւնը։

X

(Շարունակելի)

ՔԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Ա. Մ Է Ն Ա. Ն Գ Ա. Մ

Ձ Օ Ն

Պաղեսիկի մեր բացառիկ արժեքներէն

ՏՈՔԴ. ՎԱՀԱՆ ԳԱԼՊԵԱՆԻՆ

Ամէն անգամ վախըս նոյն է, թէ կը ցամփի ահը արդէն,
Առանց ջուրի անցնիմ պիտի ես այս կեանքի անապատէն,
Եւ Աւետեաց Երկրին դեռեւս չը մօտեցած իյնամ ընդ միտք...
Բայց կը զարնես ցուպըդ կըրկին, կը բըխի ջուրըդ իմ սրտէն:

Եղբայրներէս, ամէն անոնք որ ծառաւ են ինծի թող զան,
Հանգչին վայրկեան մը ահիս փոլ, ըմպեն ջրէն անապատան.
Լաւ իմանան թող ամէնքը, յոգնած ու հե՛ք ադամորդիք,
Որ իմըս է ահը թէն, ջուրը իրենց Հօրն է սակայն:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Կ'ԵՐԹԱՄ Ա. ՀԱ. Ե Ս

Կ'երթամ անա ես,
Դուն եկեր արդէն
Նոյն երգը կ'երգես
Սա երազ-հովսէն:

Նոյն խորհուրդին դէմ
Դո՛ւն պիտի խոկաս,
Նոյն բախսը դըժխեմ,
Ինծի պէս սրգաս:

Եւ այս լոյսին մէջ
Ու մարդոց դիմաց,
Նոյն հրուով անեւջ
Այրիս անիմաց:

Եւ անցնիս դուն ալ,
Ու հուրը մընայ,
Որ նոր հոգի մ'ալ
Կիզուի, սրբաճայ:

Որ դեռ ուրիշներ
Մըկըրսուին հըրով,
Այրած հոգիներ
Շըղթայուին սիրով:

Եւ ժամանակով
Միջոցով բաժան,
Կապուին նոյն խոկով,
Նոյն գիրով դաժան:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎՍԵՄ. ՏԻԱՐ ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆԻ

ԹԱՆԿԱԳԻՆ ՄԷԿ ՆՈՒԷՐԸ

Վերջերս Ս. Աթոռոյ կիւլպէնկեան Մատենադարանը իրրեւ նուէր ստացաւ իր վսեմ. Բարերարէն մեծարժէք Աւետարան մը, զոր կը փութանք ծանօթացնել Սիոնի պատուարժան ընթերցողներուն և յարգելի հայ բանասէրներուն:

Մաւալ $22 \times 17 \times 8$ սանթիմէթր: էջք 622: Հանգամանք լաւ: Թուղթ աղուոր, թանձրկեկ: Գրիչ Դաւիթ նորընծայ քահանայ, որդի Սալատուր քահանայի և Շամամ տիկնոջ: Դրած է Արճէլի մէջ, 1455 ին: Դրութիւն սեւ մելանով, գլխաւ գիրները ոսկեգոյն, իւրաքանչիւր հատուածի սկիզբը մէկ տող ոսկեգոյն, մէկ տող կարմիր. երկսիւն, 22 տող: Բոլորգիր յստակ և կանոնաւոր: Պատուագրութիւն սովորական: Նկարող Մինաս: Դռնագեղ սկզբնատառք ամէն հատուածի գլխուն: Սիրուն լուսանցադարձք իւրաքանչիւր հատուածի կողքին: Դեղեցիկ խորանագրոցք մէն մի Աւետարանի սկիզբը. էջ 69 Մատթէոս, էջ 223 Մարկոս, էջ 329 Դուկաս, էջ 491 Յովհաննէս: Ուշագրաւ մանրանկարք աւելի քան երկու տասնեակ:

Մատթէոս էջ 106, երկու կոյրեր: էջ 116, Յիսուս կ'ազօթէ. «Գոհանամ զքէն Հայր»: էջ 117 Յիսուս կը հրաւիրէ. «Եկայք առ իսամենայն վատակեալք»: էջ 120 Յիսուս կը բժշկէ կոյր և համբ գիւհահարը: էջ 130 Արեգակ: էջ 135 Աշակերտները նաւին մէջ: էջ 212 Իւղարեր Մարիամը:

Մարկոս էջ 255, Աշակերտները նաւին մէջ: էջ 263 Յիսուս աշակերտներուն հետ նաւ կը մտնէ և կու գայ չի կողմանս Դաղմանունեայ: էջ 313, Յովսէփ Արեմաթացի:

Դուկաս էջ 416, Հուր բորբոքեալ յերկիր: էջ 478, Յովսէփ Արեմաթացի:

Յովնանէս էջ 498, Յիսուս ջուրը կ'օրհ-

նէ և զինի կը փոխէ: էջ 522, Յիսուս զահի վրայ իրրեւ թագաւոր: էջ 543, ի ծնէ կոյրը: էջ 553, Ղազարոս և իր քոյրերը: էջ 559, քահանայապետներու և փարիսեցիներու ժողովը Յիսուսի դէմ, երեք անձեր մտածկոտ արտայայտութեամբ: էջ 567, Յիսուս զահի վրայ բազմած: էջ 590 Յուդայ մատնիչ: էջ 602 Յովսէփ Արեմաթացի: էջ 604, Մարիամ:

Նկարներ, լման էջի վրայ 22 հատ, 4 Աւետարանիչները ներառեալ:

Ա. — էջ 6. — Յեսսէի ծառը, լուսապսակ սուրբեր, վերը կեդրոնը Ս. Կոյսը՝ Յիսուս մանուկով: Նկարին ներքեւը կապոյտ երիզի մը վրայ սպիտակ բոլորգրով կը տեսնուի հետեւեալը. «Զնաչատուր Քհ. և զԴաւիթ նորընծ. Քհ. փոխեցեալ առ Քս. յիշջք. ի Քս.» (նկար 1):

Բ. — էջ 7. — Աւետուճն, ճոխ գոյններով, Մարիամ նստած:

Գ. — էջ 10. — Մնունդ, երեք մոզերու երկրպագութիւնը:

Դ. — էջ 11. — Յիսուս մանուկը Տաճար տարուած՝ Սիմէոն ծերունիի զիրկը:

Ե. — էջ 14. — Յիսուսի մկրտութիւնը, ներկայ են երկու հրեշտակներ:

Զ. — էջ 15. — Պայծառակերպութիւն, երեք աշակերտները նստած, Յովհաննէս մէջտեղը, անմօրուս:

Է. — էջ 18. — Ղազարոսի յարութիւնը, կապոյտ խորքի վրայ:

Ը. — էջ 19. — Յիսուս աւանակի վրայ, Մաղկազարդ:

Թ. — էջ 22. — Ոտնալուսայ:

Ժ. — էջ 23. — Սաղնութիւն:

ԺԱ. — էջ 26. — Թաղումն Տեառն:

ԺԲ. — էջ 27. — Յիսուս գժօխքէն կը հանէ արդարները:

ԺԳ. — էջ 30. — Հրեշտակ մը նստած՝

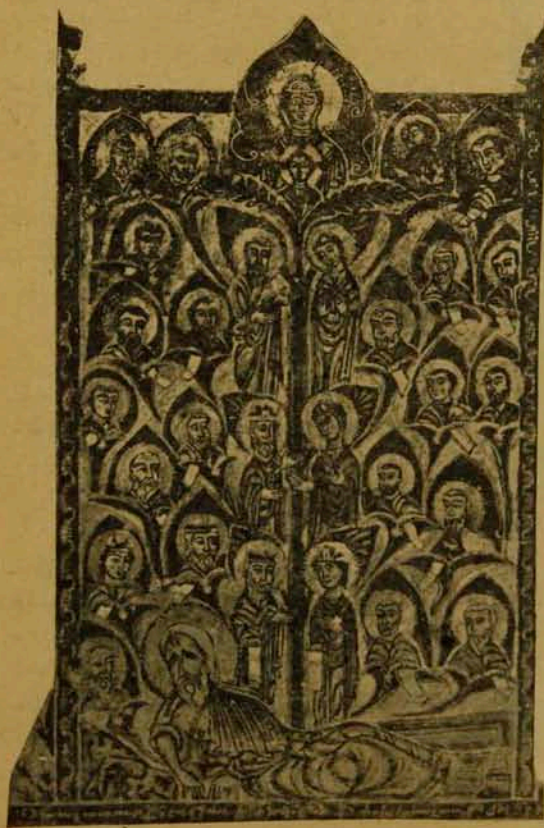
երեք իւղաբեր կանանց մատնանիչ կ'ընէ
դատարկ գերեզմանը, և կը յայտարարէ.
«Ձէ աստ, այլ յարեաւ»: Վարը չորս զին-
ուորներ գլուխ գլխի կը քնանան:

ԺԴ. — էջ 31. — Համարածուսն Տեառն:

ԺԵ. — էջ 33. — Հոգեգալուստ, Առաք-
եալները երկու շարքի վրայ, վեց վերը,
վեց ալ վարը: Վարի խումբին մէջտեղը,
կամարի մը ներքե կանգնած երկու ան-
ձեր՝ մին շանագլուխ:

ԺԶ. — էջ 36. — Խաչը Գողգոթայի
վրայ, երեք անձեր ծնրադիր և բազկա-
տարած կ'աղօթեն:

ԺԷ. — էջ 37. — Վերջին դատաստան:

Նկար 1

ԺԸ. — էջ 39. — «Տեսիլ եզեկիէլ մար-
գարէի զոր ետես ի վերայ Գորար գետոյ»,
կարմրագիր, նկարին ներքե:

ԺԹ. — էջ 68. — Նկար Մատթէոս Ա-
ւետարանչի, ոսկի խորքի վրայ, կապոյտ
և կարմիր զգեստներով, գլուխէն վեր,
կապոյտի վրայ սպիտակ երկաթագրով իր
անունը: Իր առջև ծունկի վրայ լուսապսակ

գլուխով մէկ երիտասարդ, կանաչ և կար-
միր զգեստներով, շուրջը կապոյտ յատակի
վրայ ճերմակ գրերով կը կարգացուի.
«ՁԴաւիթ նորընծայ քհ. յիշ[ես]լիք ի
Քս.»: Վերը, աջ կողմը, հրեշտակ մը,
կարմրազգեստ: Նկարին ներքեի մասը
մութ կապոյտ երկղ մը, ուր սպիտակ եր-
կաթագրով կայ սա տողը. «ՁԽնաս նկա-
րող և զծնողս իւրն յիշեցէք» (նկար 2):
Աւելի վարը լուսանցքի վրայ սև մելանով,
բոլորգիր, երկու և կէս տող.

Մատթէոս մարդ վասն այն ցուցաւ,
Ձի զմարդկութիւն Տեառն սկսաւ
յԱրրահամէ պատմել կարգաւ,
Եւ զոր արար մինչև յարեաւ:

Ի. — էջ 222. — Նկար Մարկոս Ա-
ւետարանչի, զիմացը առիւծ, առջեւի
թաթերով գլխուն վերև ճերմակ թերթ
մը բռնած: Աւելի վերօք կապոյտ խորքի
վրայ սպիտակ երկաթագրով «Մարկոս
Աւետ.»: Վարի լուսանցքին սև բոլոր
գիր՝ երկու և կէս տողով սա քառեակը.

Իսկ Մարկոսի ասի առիւծ,
Ձի սիգաճեմ է չէ գծուծ,
Երագ յորսայն ըմբռնէ բուծ,
Սոյն հարթ արգար զբանս իւր խծուծ:

ԻԱ. — էջ 328. — Նկար Ղուկաս Ա-
ւետարանչի: Հեղինակին անունը ճեր-
մակ բոլորգրով կ'երեւի նկարին աջ կող-
մը, մութ կապոյտ խորքի վրայ:

ԻԲ. — էջ 490. — Նկար Յովհաննու
Աւետարանչի, իր աջ կողմը աւելի ցած
նստած իր աշակերտը, ձեռքը սպիտակ
թուղթ, Պրոփսոփոնի գլուխէն քիչ մը
վերօք կապոյտի վրայ սպիտակ երկա-
թագրով և կրճատեալ ձեւով կ'երեւին
երկուքին անունները:

Տնօրինական նկարներու շարքէն յետոյ
կու գան Եւսեբիոսի նամակը առ Կարպիա-
նոս, և Եւսեբեան տասը կանոնները, գե-
ղեցիկ և նուրբ կերպով գծուած խորան-
ներով:

Բովանդակութիւն. —

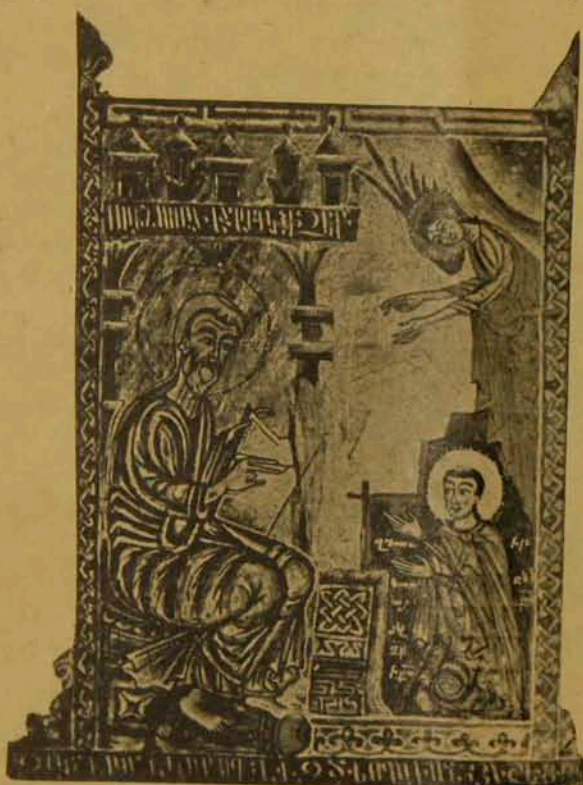
էջ 63. — Նախադրութիւն Մատթէոսի
Աւետարանին:

Էջ 64. — Գլուխք Մատթէոսի Աւետարանին:

Էջ 69. — Գիրք Ծննդի, թռչնագիր, եւան Յի. Քի., երկաթագիր կարմիր բարակ. յաջորդ 2 տողերը նոյնպէս երկաթագիր, մին ոսկեգոյն, միւսը կարմիր: Էջին վերի մասը զրաւուած է խորանադարձով, աջ լուսանցքին նուրբ գծերով և խաչապսակ զարդանկար: Առաջին բառին առաջին գիրը — Գ — հրեշտակ:

Էջ 217. — Նախադրութիւն Մարկոսի Աւետարանին:

Էջ 218. — Գլուխք Աւետարանին Մարկոսի:

Նկար 2

Էջ 223. — Սկիզբն Աի, մեծ գունագեղ գլխադրով, ապա երեք տող երկաթագիր, նման Մատթէոսի սկզբնաւորութեան: Խորանի և լուսանցքի զարդեր ոսկեգոյն, սիրուն:

Էջ 316. — Նախադրութիւն Ղուկասու Աւետարանին:

Էջ 317. — Գլուխք Ղուկասու Աւետարանին:

Էջ 322. — Դատարկ էջին ներքե կայ հետեւեալը.

Այլ թէ զՂուկաս եզն գրեցին,
Զի որպէս նա հերկէ զգեալին,
Կրկին անխոնջ վասն պտղին,
Նոյնպէս յերկարէ բանի սմին:

Էջ 329. — ՔԱՆԶԻ ԲԱ, Քն վիշապ մըն է, միւսները զարդարուն գլխադրներ: Յաջորդ տողը՝ կարմիր և երրորդը ոսկեգոյն երկաթագիր: Խորանադարձին մէջ կան երկու մարդագլուխ թռչուններ: Լուսանցազարդը նախորդներուն ոճով և գունագեղ:

Էջ 485. — Մանր բոլորգրով. «Կատարեցաւ Աւետարանս ըստ Ղուկասու: Ի փառս Քի.»։ Ատոր ներքե սա փոքր յիշատակարանը. «Զստացող աստուածաբան սր. Աւետարանիս զՍաչատուր սրբաւէր Քհն. և զանդրանիկ որդին զԴաւիթ նորընծայ Քահն. և զԽօջայ Կարապետն յիշեցէք առ Աճ»:

Էջ 486. — Գլուխք ըստ Յուհաննու Աւետարանին:

Էջ 488. — Նախադրութիւն Յովհաննու Աւետարանին, կէս էջ, ապա կարմիր գիր մը, որուն ներքե երկու տողով սա քառեակը.

Այս Յոհաննէս արծուանքման,
Թըռեաւ մըտաւք անհասական,
Առ ի պատմել բանիւ մարդկան,
Զանճառն էիցըս հանրական:

Էջ 491. — Ի Սկիզբն, ձկնախառն, գունագեղ թռչնադրեր: Յաջորդ երեք տողերը երկաթագիր, նման նախորդ Աւետարաններուն: Խորանադարձը կը բաղկանայ ծաղիկներէ՝ երկրաչափական ձեւերու մէջ գծագրուած: Լուսանցազարդը նման միւսներուն:

Էջ 611բ. — Աւետարանի աւարտումէն յետոյ շղթայակերպ գիծ մը և աւտոր ներքեւ երկաթագրով երկու տող. «Աւետարան ըստ Յովհաննու»:

Էջ 612. — Յիշատակարան

«Փառք անսկզբանն, և սկիզբն ամենայնի: Անեղին և գոյացուցչին բնաւից: Անվախճան և անսահման էացուցչին, երիցս միակին, եղակի և միում աստուածութեան, հանցութեալութիւն և փառս, Հաւր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ այժմ և:

Դիրք տէրունեան Աւետարանի Տն. մե-
րոյ Յի. Բի.: Աւետարանեալ ի չորից ա-
ւետարանչաց: Ըստ պատուոյ քառագծեան
անուան: Հայր, Որդի, և Հոգի սբ.: Ի
քառակերպ նստեալ յաթոռ, ի քառաթե-
անմարմնոցն գովեալ, քառադիր և Ադամ
անուանեալ, և Ադին, և Եղեմ: Յորմէ և
աղբեւին քառակի բաժանեալ վտակաւք:
Եւ զքառակուսական աշխարհս արբուցեալ,
և զգոյացեալս ի քառից տարերց: Ըստ
քառակի տարբերութեան մերոյ, և քա-
ռահոլով եղանակաւք տարւոյ՝ շրջագայու-
թեան բոլորեալ: Քառաթիւ և Մովսիսեան
գիրք եղեալ ի տապանակին: Քանզի երկ-
րորդումն Աւրինացն, յետ ԼԸ. ամի գրե-
ցաւ, և ի կողմանէ տապանակին եղաւ, և
ոչ ի տապանակին:

Ջմեծի մարգարէին Եղեկիէլի, և հրա-
չից տեսաւ զտեսիլ տեսմ: Քանզի տե-
սանէր ի հիւսիսոյ քառագէմ կենդանիս:
Ջուարակ և Մարգ, Առեւծ և Արծի, ի
քառահոլով անիւս քառալծեալ, գեր ի
վերոյ ունելով զահեղ և զսբ. անունն:

Եւ նշանակէ Մարգն զՄատթէոս՝ ի մար-
գոյ և յորդոյ մարգոյ սկսեալ զԱւետա-
րանն իւր: Իսկ Մարկոս զԱռեւծն, որ լի-
նել ասէ ընդ զազանս յետ մկրտութեան:
Իսկ Ղուկաս զՋուարակն, յաղագս զենման
պատարադին զուարակին յառակս անառակ
որդւոյն: Իսկ Յովհաննէս զԱրծիւն, բարձ-
րաթոխ և ի բարձանց սլացեալ, և ի վե-
րին խորոցն սկսեալ պատմել զանսկզբանն,
զանսկիզբն ծնունդ բանին ի Հաւրէ:

Արգ որպէս զուգակերպ երեւեցան Ա-
ւետարանչացն, ըստ խորհրդոյ քառագէմ
կենդանեացն, պարտ է և զքառակի բա-
ժանեալ աղբեւրն նմանեցուցանել:

Արգ Փիսոն, Դիհոն, Տիգրիս, Եփրա-
տէս: Եւ նշանակէ Փիսոն զՄատթէոս, յա-
րեւելից յարեւմուտս ընթացեալ ընդ հա-
րաւ: Իսկ Դիհոն զՄարկոս, անդէն և անդ
յեթովպիա իջեալ, և յեգիպտոս: Այսպէս
և Մարկոս սկիզբն առնելով աւետարանու-
թեան իւրոյ ի մկրտութենէն Դի.: Իսկ
Տիգրիս զՂուկաս՝ ընդ հարաւոյ յարեւելս,
և յանդիման Ասորեստանի, ուղիղ ընդ ա-
րեւելս ձգեալ: Այսպէս և Ղուկաս յաւե-
տեացն սկիզբն առնելով աւետարանութեան
իւրոյ, ուղիղ կարգելով զազաբանութիւն
մինչև յԱդամ և յԱԾ ի ճշմարտն արեւ-

ւելք: Իսկ Եփրատէս զՅովհաննէս նշանակե-
լով, զի անտեղի ասի: Այսպէս և Յովհաննէս
սկիզբն արար ճառել, զանտեղի և զանուր,
և զաներբ, և զանսկիզբն աստուածութենէն,
Եւ արագեալ իրրե յարեւելից յարեւմուտս,
յանսկիզբն ծննդենէն, ի մարմնական ծը-
նունդ Բանին, թէ Բանն մարմին եղեւ:

Արգ՝ բարւոյ ամ. ոք ցանկայ, ոմանք
մասանց, և այլք բոլորին, աստուածայնոյն
աստուածասէրքն, և գերագունին բարեբա-
րուքն: Արգ՝ որք բաց և յստակ ունին զաչս
մտացն, և լուսատեսակ զհոգւոյն տեսա-
րանս, զանձեն անձանց իւրեանց անկողոպ-
տելի չահս, որ միշտ ունի զկայ ընդ ԱԾ,
և ոչ ական հատանի ի վնասակար գողոց:

Արգ՝ տեսեալ և իմացեալ զսորա անձա-
ռելի աւետիքն և զհազարն սպառնալիքն,
և զամենեցուն փրկագործութեանն խոր-
հուրդ, ամէնօրհնեալն և հոգիացեալն ի
գործս ամ. առաքինութեան, սրբասնեալ
քահանայն Տէր Սաչատուր, և բարեսնունդ,
մաքրամիտ որդին իւր Տէր Դաւիթ, որ
նորընծայ էր ի յաստիճան քահանայու-
թեան, ձեռնարկեալ զրեաց զսուրբ Աւե-
տարանս, որ և ի սոյն ամի վերափոխեալ
առ Քս. և եթող զանկողոպտելի զանձս
յիշատակ՝ բարի հոգւոյ իւրոյ, և բարեմիտ
ծնողին իւրոյ՝ Սաչատուր քահանային և
Շամամ տիկնոջ, այլ և եղբարց իւրոց,
տարածամ փոխելոցն առ Քս., Մերու-
նի, և Սիմէոնի, և զուք մանկունք եկե-
ղեցւոյ, սրբասնեալ հարք, և եղբարք,
յորժամ հանդիպիք սբ. Աւետարանիս, յի-
շեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր, զվե-
րոյսացեալ ստացող, նոյն և զգծող սբ.
Աւետարանիս զՏէր Դաւիթ և զսրբասնեալ
հայրն իւր՝ զՏէր Սաչատուր, և զեղբայր
նորին զՍոջայ Էփատէն, և զծաղկեալ որ-
դիքն իւր զՍոջայ Ֆախրատին և զՔարմգն.,
և զմեւս եղբայր Տէր Սաչատուրն, զՍո-
ջայ Յովհաննէս և զորդին իւր զԿարապետ,
զփոխեցեալն առ Քս., և լի բերանով և
ուղիղ սրտիւ ԱԾ ողորմի տացէք:

Եւ արգ ես յետինս ի կարդաւորաց և
անպիտանս և անարժանս ի մանկունս ե-
կեղեցւոյ, և անիմաստս ի զիրս գրչութեան
Դաւիթ սուտ անուն քահ., չնորհիւ Տն.
սկսայ, և ողորմութեամբ նորին կատարեցի
զսբ. տէրունեան Աւետարանս, ի բուսակա-
նիս Հայոց մեծաց, ՋԴ, ամին, ի քաղա-

Բիս Արմեկե կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սր. տաճարիս Դէորդեայ Զաւրվարի, ի հայրապետութեան Տն. Գրիգորի, մեծ աթոռոյն էջմիածիւ Արդ որք ճաշակէք յամենայլի սեղանոյս, յաստուածային բուրաստանէս: Իրակատար օրտիւ և ուղիղ հաւատով Աճ ողորմի ասացէք ստացաւդի այս մարգարտաշար կտակի, Սաղատուր քահանայի և ծնաւդաց իւրոց՝ Յոհաննիսին և Ոսկւոյն, այլ և հոգեւոր մաւրն իւրոյ՝ Սառին, և մեծ պապերուն իմաւթայ Մուսեհին և պարոն Ստեփանոսին, և վարպէաց իւրոց՝ Մարգարայ վարդապետին՝ և էլ թանկեց Տէր վարդանին ամէն:

Եւ ինձ անարժան գրչի՝ Դաւիթ քահանայի, և ուսուցչին իմոյ Յովանէս քահանայի, և մարմնաւոր ծնաւդաց իմոց՝ հաւր իմոյ Սաղատուր քահանայի, և մաւր իմոյ Շամամին, զնացելոյն առ Քս., և Աճ ձեզ ամենեցուն տացէ զիւր առատ ողորմութիւնն, Ամէն, եղիցի:

Էջ 618 ա. — Վերջացող յիշատակարանին ներքե մանր բոլորգրով. — «Եւ ասի երանի որում թողութիւն: Աւետարան Յոհ. Ամէն ամէն ասեմ, եթէ ոչ հատն ցորենոյ: Աճ անեղ, Հոգոյն հանգուցելոց, Քս. որդի Այ.: Հայր մեր որ յերկինս»:

Էջ 618 բ. — Յիշատակարան. — «Ես Սաղատուր Քահանայ, ետու զսր. Աւետարանս յիշատակ հոգւոյ իմոյ ի դուռն սր. Կիրակոսի՝ ի Բաղէշ քաղաքի, ընդ իշխանութեամբ Մարգանենց Կիրակոս Քահանայի, որ հոգոյ որդի է մեզ. մի՛ ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսր. Աւետարանս ի զրանէ սր. եկեղեցւոյս, ոչ եպս., ոչ վղպ., ոչ քհն. և ոչ իշխան, այլ կացցէ յաւիտենական յիշատակ ի դուռն սր. Կիրակոսին, առ ի լընթեռնուլ զսր. Աւետարանս հանապազ ի վր. Դաւիթ նորընծայ քահանայի գերեզմանիս գծողի՝ սր. Աւետարանիս, ամէն»:

Էջ 619. — Յիշատակարան, տարբեր բոլորգրով. — «Դարձեալ յիշեցէք ի Քս. զԿորվցի Տէր Մարգարայ եպիսկոպոսն, և զԾնաւդան իւր, զհայրն զՈւռիկն և զմայրն զԴահարն և զեղբարքն զԲահլուլն, զԿիրակոսն, զԱւետիսն, զՋաքարէն, և զքրէքն զԹուրւանդէն, զՇիրին, զՍաթուր, զՍանդուխտն, և զայլ ամ. մերձաւորսն, և զեղբարբորդին զՄարտիրոսն, որ ըստացաւ զսր. Աւետարանս ի հայալ արդեանց

իւրոց, ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, որ կարմիր դուռն գերի տարաւ ի յԱրճէշ, և Մարգարայ եպիսկոպոսն գնեց, և ետ ի դուռն սր. Կիրակոսին, անջինջ յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնողաց իւրոց ի թվ. ԶկԳ. = 1514: Էջ 620-622 դատարկ:

Նորագոյն յիշատակագրութիւնք. —

Էջ 613, ներքեւի լուսանցքին վրայ մուծ մանրակագոյն մելանով, շեղագիր. — «Ընդօրինակեցաւ յիշատակարանս յամի տեառն 1881 յունիս 14 ի Բաղէշ ի պէտս պատմութեան, ձեռամբ տէր Ղեւոնդ վրդպի. Տոպեցեոյ»: — Հմմտ. Նօտարք Հայոց, էջ 177, ուր Աւետարանիս յիշատակարանն եւ ընդ կարգ մը կարեւոր մասեր տպուած են:

Էջ 4, դատարկ թերթի վերին կողմը զրուած է հետեւեալ մուծ կապոյտ մելանով. — Bought in Van, September 1896, Date A. D. 1514,

» Armenian 963, Wilfred G. Sheriger: — Դիս. — Թուականը սխալ առնուած է, պէտք է ըլլայ 1455. այս թուականին գրուած է, իսկ 1514 ին վերստին գնուած և նուիրուած՝ Մարգարայ եպիսկոպոսին կողմէ:

Աւետարանս կաշեկազմ է և երկու կողքերուն ունի երկաթեայ խաչեր և դամբր: Կապիչ երեք շղթաներէն մին կը մնայ գեռ: Շահեկան են նաև Աւետարանիս պահպանակները, սկիզբը մէկ թերթ մագաղաթ և մէկ թերթ թուղթ, իսկ վերջը մէկ թերթ մագաղաթ: Մագաղաթեայ թերթերը կը պարունակեն անկիւնաւոր երկաթագրով, երկսիւն ճաշոցի մասեր: Իսկ թղթեայ թերթը կը պարունակէ, տարբեր գրչով, դարձեալ անկիւնաւոր երկաթագիրով երկսիւն Աւետարանի մասեր:

Աւետարանս արժէքաւոր է մանրանկարչական տեսակէտէ: Իր ճոխ և լաւ պահուած նկարները վարպետ արուեստագէտի մը մատներուն կնիքը կը կրեն, ուստի կ'արժէ անգրադառնալ այդ մասին:

Ինչպէս վերեւի մանրամասն նկարագրութեան մէջ յայտնի եղաւ, նկարիչը մէկ տեղ միայն կը յիշուի, այն է էջ 68, Մատթէոս Աւետարանչի պատկերին ներքե:

Սոյն Մինաս նկարչի գործերէն ծանօթ է երկրորդ Աւետարան մը, գրուած Յովհաննէս քահանայ Մանկասարենցի ձեռքով, 1469 ին, Արճէշի Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն մէջ: Նախապէս այն կը պատկանէր Սերով-

բէ Սվաճեանի, որուն եղբայրներն ու քոյրերը իրենց հանգուցեալ հարազատին ի յիշատակ այս և ուրիշ ձեռագիրներ կը նուիրեն Ս. Յակոբեանց Զեռագրաց Մատենադարանին։ Այժմ ան կը կրէ մեր Մատենադարանի 3427 թուահամարը։ Այս Աւետարանը գրչագրական տեսակէտէ շատ նման է մեր նկարագրած՝ Դաւիթ քահանայի օրինակութեան։ Այս վերջինին ոսկեգոյն գլխագիրներուն տեղ միւսը ունի կարմիր գոյնով համանման գլխագիրներ։

Մանկասարենցի օրինակած Աւետարանին ծաղկումը ճոխ է, բայց նկարագրագումը չի հաւասարիր Դաւիթ գրչի Աւետարանին։ Հոս չկան տնօրինական պատկերներու շարքը, այլ ունինք միայն չորս Աւետարանիչներու նկարները։ Այս Աւետարանին մէջ ալ միայն Մատթէոսի նկարին տակ դրած է արուեստագէտը իր անունը, կապոյտ երկրի մը վրայ ճերմակ երկաթագրով. «Ձմինաս նկարողս յիշեցէք ի Քս.»։ Աւետարանիչներու նկարները, խորանագարդերը, լուսանցագարդերը եւ բոլոր զարդաքերը իրենց մոթիֆներու ընդհանուր նմանութիւններով յայտնապէս կը վկայեն արուեստագէտին նոյնութեան։

Գաղափար մը տալու համար նկարիչ Մինասի արուեստին մասին հոս կը զետեղենք երկու լուսանկարներ. անոնցմէ մին կը ներկայացնէ սուրբ նահապետները և միւսը Մատթէոս Աւետարանիչը, իսկականին մեծութեան $\frac{2}{3}$ համեմատութեամբ։ Մեր երկրորդ նկարին մէջ տեսնուող ծընրադիր երկտասարդը, ըստ քովի արձանագրութեան, նորընծայ Դաւիթ քահանան է, Աւետարանիս ճարտար գրիչը, որ տարածամ վախճանած է։

Ա. Զօպանեանի Roseaie-ին Բ. Հատորին 237 էջին ստորոտը տպուած է Մինաս նկարչի լուսանցագարդերէն նմոյշ մը, առնուած նախապէս Ս. Սվաճեանի պատկանող Աւետարանէն (թղ. 62)։

Կիւլպէնկեան Մատենադարանի տեսչութիւնը, յանուն Ս. Աթոռոյ, խորին շնորհակալութիւն կը յայտնէ Վսեմաշուք Նուիրատուն և կը մաղթէ իր Մեծանուն Բարերարին աստուածային առատ օրհնութիւններ և բարեբաստիկ կեանք։

ՆՈՐԱՅՐ ՎՐԴ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ս. ՄԵՍՐՈՊ

Ոչ հացիւ միայն կեցցէ մարդ

Ժողովուրդի մը կեանքին սկզբունքը և իր ուժին գաղտնիքը նիւթական չէ եւ պիտի չըլլայ երբեք։ Հերոսական փառքերը, նոյնիսկ շինուած ազնիւ գուպարներէն, ժամանակաւոր սխրագործութիւններ են միայն, անոր ինքնապաշտպանութեան և ազատութեան անառիկ իղձը կերպարող։ Գիտութիւն, արուեստ և իմաստասիրութիւն արդիւնքներ են լոկ։ Ազգի մը տեւականացման եւ մեծութեան գաղտնիքը, փաստը, կը կայանայ այն հրայրքին մէջ զոր ան կ'ընծայէ հոգեկան արժէքներուն։

Ժողովուրդներն ալ ունին իրենց աշխարհային երկարատե քունի շրջանը, որուն կը յաջորդէ յանկարծ հոգեկան քաղցր արթնութեան մը անակնկալը, պահը, ատիկա իր վերագարթման և զգացման ազնւագոյն բարձրակէտն է, որուն մէջ իր բայականի բովանդակ պահանջները վեհ ու առնական հրապոյր մը կը զգենուն, և իր մութ հանդերձեալի երկնակամարին վրայ թափառող ցիր ու ցան լոյսերը, ջինջ իմաստներով կը փայլատակեն, ծնելու համար իրական ու կենդանի գաղափարը, ոգին։ Երբեք գողտրիկ ձայն մըն է ան, յաճախ լուսաւոր մատ մը, այդ զարթնումի պահը անուշող։

Հաւաքական զարթնումներու մէջ կըրնան իրենց գերը ունենալ քաղաքական կեանքի պահանջներ, կամ իմաստասիրական մտածումներ ու եղանակաւորումներ, սակայն առանց հոգեկան զարթնումի, զրգաւոր է նոր աշխարհ մը կերտել, կամ նոր ոլորտի մը բարձրանալ։ Ինչպէս անհատներու, այնպէս ալ ազգերու սրտի տախկներուն վրայ անձանոթ մատներէ գրեւոր կան գրուած, օր մը անակնկալօրէն, բայց հասկնալի կերպով փայլատակող լոյսի մը տակ վերձանուելու համար։

Վսեմ ըլլալէ աւելի ճշմարիտ պէտք է նկատել այն մտածումը, թէ հայը ճակա-

տագրուած էր քրիստոնէութեան: Իր գա-
րաւոր կեանքը ողբերգական ու անբացա-
տրելի ինչ մը ունի, զոր դիւրին է լոկ
պատմական լուսաբանութիւններով բարա-
ցուցել: Իր ապրելու տենչը և յանուն ա-
նոր իր մեռնիլ զիտնալու մութ կամեցո-
ղութիւնը, իր հաստատ հաւատքը ճակա-
տագրական կործանումներուն, բայց յաւի-
տենական յաղթանակին, կը զատեն զինքը
ուրիշ ժողովուրդներէն, ոչ միայն իր ինք-
նութեանը համար, այլ նաեւ զայն տեւա-
կանացնելու կամքովը, խորհուրդովը:

Իբրեւ քանակ մեծ է եղած մեր չա-
փը, բայց մեծ զգացումներու հրայրքը եր-
բեք է պակասած մեզի, աւելի ճշմարիտ ու
արդար գտած ենք տառապիլ բարոյական
մտաւիպարի մը առջև, քան թէ ընդար-
մանալ նիւթական զոհացումներու վայել-
քին մէջ: Ասոր իբր ապացոյց կը բաւէ
թերթել մեր պատմութիւնը, իր բոլոր մար-
տիրոսացումներով: Հայուն հոգին արդա-
րութեան ողբերգական սէրն է եղած. ա-
րեւելքի հաճոյամու ու վայրագ ցեղերուն
մէջ անիկա իր ձգտումներուն ողբերգու-
թիւնը ապրած է դարերով: Կենցաղով
խորհրդապաշտ ու մտածումով բանապաշտ
է եղած հայը: Այս ընդունակութիւններով
օժտուած անհատին էութիւնը լեցուած
կ'ըլլայ հոգեկան տառապանքով: Իսկական
ու կրաւորական հերոսացումի տիպարն է
ան, ներգործական ողորումներն ու արձա-
նացումները կը ծնին անոր տառապող հո-
գիին խռովքէն, և իր ստեղծագործութեան
արմատական ազդակը՝ ազնուացնող տան-
ջանքը, հոգեկան ցաւն է:

Տիեզերական երկունքէն կը ծնի հե-
թանոս հայուն աստուածը, և դիւրին է
ըմբռնել թէ այս աշխարհայեացքն ունեցող
ժողովուրդի մը համար ո՞րչափ քաղցր ու
փրկարար պիտի թուէր Քրիստոսնեութիւնը,
որ մեր տոհմային պատմութեան մէջ նոր
փուլ մը շինելով նոր կաղապարի մը մէջ
պիտի ձուլէր մեր ներքին լոյծ կեանքը,
ապա զայն ինքնուրոյն դրոշմով մը կնքե-
լու համար:

Իբրեւ վշտի փիլիսոփայութեան մեկ-
նութիւն, նոյնիսկ ըստ աշխարհի, Քրիս-
տոնէութիւնը՝ զոհացուցիչ և մխիթարար
ազդակ մըն էր հայու տեսլապաշտ հոգիին
համար, այս էր պատճառ անտարակոյս որ

հոգեպէս կեդրոնացած իր ոյժին ներգոր-
ծութիւններուն շնորհիւ, կարճ ժամանա-
կաշրջանի մը մէջ նոր Կրօնը հայուն հոգե-
բանութիւնը պիտի դառնար:

Ամբողջ Դ. դարը հոգեւոր տարանջատ-
ման ու ներքին պայքարի շրջան մըն է,
ժամանակի հայը կը տարուբերի ազգայ-
նականութեան ու քրիստոնէական աշխար-
հաքաղաքացիական ներհակընդդէմ գաղա-
փարներուն միջև: Մեծն Ներսէս ներքին
ցեղային բարոյականով կ'ամոքէ այս ան-
հաշտ ընդդիմամարտութիւնը, հարթելով
քրիստոնէութիւնը ազգայնացնելու ուղին.
և Ե. դարը պիտի գար ապացուցանելու թէ
հայուն միտքն ու հոգին հարուստ է գա-
ղափարներ համաձուլելու կարելիութիւն-
ներով:

Հայ ժողովուրդը իբրեւ ցեղ, համա-
դրութիւնմը կը նկատուի արեւելեան և
արեւմտեան տարրերու: Ամէն պարագայի,
ինչ որ ալ ըլլայ պատմական հետազօտու-
թեանց վճիռը, արեւելքն ու արեւմուտքը
զիրար գտած ու ամբողջացուցած են հայ
հոգիին մէջ:

Հելլէն միտքն ու մշակոյթը, պարս-
կա-իրանական ազդեցութենէն վերջ, Հը-
ռոմի ներթափանցումն ու որոշ ազդեցու-
թեան կնիքը, Կիլիկեան շրջանին արեւմու-
եան և բիւզանդական շփումները, երկու
ներհակ զնացքով, խառնուելով և ձուլուե-
լով ուղղութիւն տուին հայ կեանքին, ըս-
տեղծելով արեւմտեան և արեւելեան տար-
րերը, եւրոպական և ասիական ոգին:

Արգարեւ, հայ ժողովուրդը դարերու ըն-
թացքին ծծելով արեւմուտքի և արեւելքի
մշակոյթները, իւրացուց, մարսեց, համա-
դրեց զանոնք, անոնց համադրութենէն
ստեղծելով ինքնուրոյն ոճ և արուեստ,
ինքնատիպ դպրութիւն և մտածում, անոնց
պատուաստէն բաժին հանելով նոյնպէս մօ-
տաւոր և հեռաւոր ժողովուրդներուն:

Այս է պատճառ անտարակոյս որ քը-
րիստոնէութիւնը պատգամ և մագաղաթ
ըլլալէ առաջ մեր մէջ, հայ սիրտ է մեր
կուրծքերուն տակ և հայ ըղձանք ու երազ
մեր նայուածքի թեւերուն: Չէ՞ որ մեր
տաճարները մեր մահճաններուն աւերնե-
րէն ամբարձան: Այս է պատճառ դարձեալ
որ քարոզուած քրիստոնէութիւնը մեր մէջ
պիտի արմատանար այն ատեն միայն, երբ

վերէն, արքունիքէն ընդունէր իր ճառագայթները, և ցոյար վարի խաւերուն վըրայ: Տակաւին՝ քրիստոնէութեան մագնիսը պիտի մէկտեղէր մեր ներքին նմանութեան տարրերը, մեր բնութեան արժէք առաքինութիւնները: Հայ եկեղեցին այս ներքին միութեան և նմանութեան կաթողիկէն պիտի հանդիսանար:

Ահա թէ ինչու մեր տաճարները մարմարեայ շէնք ըլլալէ առաջ մեր նահատակներուն մարմինները ամփոփող քարէ կայլակներ են թիւած մեր երկրին սրտէն: Անոնք մեր նորոգուած, այլացած, ջերմացած զգայնութիւնը սեւեռող խորհրդանշաններ են: Տակաւին մենք պիտի խորտակէինք երկինքին պարիսպները անկէ անգամ մը ևս իջեցնելու Միածին Որդին, իբրև ճարտարապետ մեր եկեղեցիին: Լուսաւորչի տեսիլքը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ մեր ժողովուրդին երկրորդ հոգեփոխութիւնը, իր ներքին նմանութեան արտայայտութիւնը:

Քրիստոնէութիւնը կուգար աշխարհի մը՝ որ ունեցած էր իր դարերը, տիրապետուած ոչ թէ ժամանակաշրջաններով, այլ մշակոյթով: Այս դարերուն Աւետարանը կը բերէր իր տիեզերալուր Աւետիսը, եւ իւրաքանչիւր դարը զայն պիտի ընդունէր ու մեկնէր համաձայն իր ըմբռնումներուն ու տարողութեան: Քրիստոնէութեան պատմութիւնը հետեւաբար ուրիշ բան չէ բայց պատմութիւնը այն ճիգերուն, զորս իւրաքանչիւր ժամանակաշրջան և ընկերութիւն պիտի իրացնէր, ձգտելով սակայն անոր անդրադոյն կարելիութիւններուն, որ կար ու կը հոծանար ժամանակներէն անդին: Ամէն դար կը կարծէ թէ միայն ինք ունի իր հետ բովանդակ ճշմարտութիւնը, և իր անգթութիւններն ու տարամերժումները արդիւնք են յաճախ իր այս վստահութեանը:

Քրիստոնէութիւնը երեւան բերաւ մեծագոյն կարելի ուժական զօրութիւնը մարդկային գործունէութեան, այն ազգերու մէջ, որոնք ընդունեցին զայն: Աւետարանը մաքուր և ուղղափառ իր խորքին մէջ, պաշտպանն է մարդուն գերազանցութեան: Արեւելքի հին քաղաքակրթութեանց մեծ ժողովուրդները, Չինաստան, Հնդկաստան, Պարսկաստան, որոնք չընդունեցին քրիս-

տոնէութիւնը, և շարունակեցին ապրիլ այն տուեալներուն մէջ, որոնք մասամբ անցեալէն և մասամբ ալ ժամանակէն բռնի իրենց պարտադրուեցան, այսօր մեզի կուտան ոչ միայն արական համապատկեր մը, որ ոչ միայն համեմատելի չէ արեւմտեան քաղաքակրթութեան փարթամ տեսարանին, այլ և աղօտումն իսկ է երբեմնի վաղանցուկ պայծառութեանց:

Ընկերաբաններ, իմաստասէրներ, կըրնան զանազան աղգակներ հնարել այդ իրողութիւնները վերլուծելու և կշռելու, աւելի դիւրին չէ՞ սակայն քրիստոնէութեան և անոր առաջ բերած մշակոյթին փառքը հաստատել պարզագոյն և ծանօթ իրողութեան մը մէջ, որ արեւմտեան մշակոյթին խորքը կազմեց: Կ'անկարկեմ կատարելութեան ձգտումին, ոգեղէն արժէքներու արդար գնահատումին, կեանքը աշխարհին միայն չվստահելու հեռահայեաց ըմբռնողութեան, որոնք բոլորը մէկ մեզի կը մատուցուին քաղցր, տարօրէն մարդկային պատգամի մը մէջ — երկնքի արքայութեան ձգտումին:

Ամբողջ հին քաղաքակրթութիւնը, կեանքի նեղ՝ պարագայապաշտ հասկացողութեան մը պարունակէն չէ ուղած շատ հեռանալ: Յոյներ և Հռոմէայեցիք, կեանքը տեսնել ուղած են մեր աշխարհին համար միայն, իրենց երկինքը (դժողք և արքայութիւն) դադարում մըն է, քարացում մը, կեանքէն հիմնովին անջատում մը, ճիշտ հակառակը քրիստոնեայ երկինքին՝ որ շարունակութիւն մըն է, աճում մը, անհունացում մը: Դէպի յաւերժացում այս ձգտումը քրիստոնէութեան նուէրն է մարդկութեան:

Քրիստոնէութիւնը ամէն բանէ աւելի, մարդկային հոգիին արժէք տուող կրօնն է, անոր շնորհիւ պիտի ազատագրուէր մարդը բնութեան ուժերու տիրապետութենէն, այն տարրերէն՝ որոնցմով չըլլապատուած ապրեցաւ հեթանոս մարդկութիւնը դարերով: Քրիստոնէութեանէն առաջ մարդը ենթակայ էր պետութեան, քաղաքին, իրեն զլացուած էր ներքին հոգեկան ազատութիւնը: Արեւելք իր քաղաքակրթութեան ամենէն բարգաւաճ օրերուն իսկ, իր ծոցին մէջ ապրեցուց դարերով մարդ-գերիւններու լէգէոններ: Քրիստոնէութիւնը ազա-

տագրեց մարդը բնութենէն և պետութե-
նէն, և զայն դրաւ Աստուծոյ դէմ, իր
խղճին հետ:

Պատմութեան միւս մեծ կրօնները,
Հրէութիւն, Պրահմականութիւն և Իսլա-
մութիւն, Աստուծոյ միայն կը հաւատան,
Քրիստոնէութիւնը կը հաւատայ ոչ միայն
Աստուծոյ, այլ նաեւ մարդուն, ուր Աստ-
ուած մարգարեացած ու մարդը աստուածա-
ցած է: Մարքսիզմը՝ որ կը յաւակնի մեր
օրերու ընկերային աւետարանը ըլլալ, իր
գաղափարաբանութեան մէջ, մարդուն մը-
տածութիւնն ու գործունէութիւնը բխման կը
բերէ նիւթական իրականութենէն: Հոն
մարդը կը մղուի առաջ, փոխան հոգեկան
ազդակներու, նիւթա-ընկերային ոյժերէն,
որոնք դուրս կը մնան իր էութենէն: Նիւթը
անգործ է և կրաւորական: Հոգեկան ա-
զատութեամբ օժտուած էակը միայն գոր-
ծօն կրնայ ըլլալ: Մարքսիզմը կը զւանայ
մարդուն այդ ազատութիւնը, վերածելով
զայն ընկերութեան պարզ գործիքի մը:

Քրիստոնէութիւնը, ընդհակառակն, կը
բարձրացնէ անհատը իր միջավայրէն, օժ-
տելով զայն հոգեկան ազատութեամբ. ա-
տով ան վեր կը մնայ նիւթէն ու աշխար-
հէն, անոր պատկանելով հանդերձ:

Այժմու ընկերա-իմաստասիրական վար-
դապետութիւններու մէջ, մարդը ինքզին-
քին չի պատկանիր իր ներքին ապրումնե-
րով, այլ մաս կը կազմէ նիւթին, մեքե-
նային, և գործիք մըն է ընկերութեան, տէ-
րութեան, դասակարգին:

Անոր համար ապերջանիկ է այսօր-
ուան մարդը, և իր պատմութիւնը ողբեր-
գական, որովհետեւ ան օժտուած է հոգե-
կան ազատութեամբ, և կը նախընտրէ մը-
նալ այսպէս, քան ծախել իր այդ ազա-
տութիւնը նիւթական հացին: Սակայն յա-
ւիտենական է պատգամը Ո՛ր հացիւ միայն
կեցցէ մարդս:

Ե. Վ. Տ.

(Երանակէ՛ 2)

ՊԵՏԱՊՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Ս. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐԿԱՅ ՏԱՃԱՐԸ

Նկատի ունենալով Երուսաղէմի Ս. Յա-
րութեան Տաճարի խախտած վիճակը, վեր-
ջերս Կաթողիկ եկեղեցին — իբրեւ Հայ եւ
Յոյն եկեղեցիներու կարգին երրորդ մեկ
անպակասեցր Տաճարին — հրատարակած
է նորոգութեան ծրագիր-հասոյ մը, Il Santo
Sepolcro di Gerusalemme անուանով: Եղա-
ծը աւելորդ պիտի ըլլայ ըսել որ չի ներկա-
յացներ վերջնական ծրագիրը, որքան ասեմ որ
չունի միւս երկու իրաւակից, Հայ եւ Յոյն,
պատրիարքութեանց հաւանութիւնը, անիկա
Վատիկանին կողմէ ցախատեսուած ծրագիր
մըն է լոկ:

Սոյն հասոյն հայացնելով կուտանք
խնդրոյ առաւելայ յօդուածը իր կարգ մը
շահեկանութեանց համար:

Ա. — Քրիստոնեայ համայնքները Ս.
Յարութեանն ենք. — Ս. Յարութեան Տա-
ճարէն ներս այսօրուան Կաթողիկ և ոչ
Կաթողիկ համայնքներու իրաւատիրական
ներկայութեան թուականը կը վերանայ
մինչ և Երուսաղէմի Մահմետական նուաճո-
ղին Սալաէտինի, նոր Դատաստանական-
Հրովարտակը, վճռագիր մը որ կը պարտա-
դրուէր Ս. Տեղերու գոյապիճակին, Ռաչա-
կերներու պարտութենէն ետք 1187 թուա-
կանին: Եկեղեցիները և վանքերը որոնք
իրբեւ նուիրական և հանրօգուտ վայրեր
բացարձակ սեպհականութիւնն էին երկրին,
(Stato) յաղթականի իրաւունքով, (Jure
Belli) յարքունիս գրաւուեցան ու վերած-
ուեցան մզկիթներու և կամ յատկացուե-
ցան աշխարհիկ գործածութեանց (1):

Ս. Յարութեան Տաճարը ի յարգանս
Քրիստոսի — ինչպէս կ'աւանդեն Մահմե-
տական աղբիւրները — և թերեւս՝ աւելի
ակնկալութիւններովը բարեպաշտ ուխտա-
ւորներէն գալիք մեծ շահերուն — որոնք

Սոյն և յետագայ ծանօթութիւնները մաս չեն
կազմեր ընազդին, այլ տրուած՝ հայացնողներէն:

(1) Գրաւումի ենթարկուածները եղած են ա-
ռաւելաբար Լատինական վանքերը իբրեւ «Թը-
նամի ստացութիւններ», միւսները մեծ մասամբ
ազատ մնացած են:

պիտի պարարտացնէին սուլթանին քսակը, մնաց իբրեւ քրիստոնէական սրբավայր մը անհաւատներու բռնակալ հսկողութեան տակ⁽²⁾։ Այդ ժամանակէն սկսելով մինչև 1832ի վերջաւորութիւնը Ս. Յարութեան Տաճար մտնելու համար, համաձայն նորանոր հսկողներու քմահաճոյքին, աւելի կամ նուազ ծանր տուրք մը պէտք է վճարուէր։ Անոնք խստութեամբ կը հսկէին մուտքին երբ զանազան համայնքները կը կատարէին իրենց սրբազան արարողութիւնները սրբավայրերէն ներս։ Իւրաքանչիւր խորանի կամ մատուռի և անոնց յարակից ներքին բնակութիւններուն համար սահմանուած էին տուրքի որոշ գումարներ, նմանապէս տուրքեր կ'առնէին իւրաքանչիւր օգտագործելի միջոցին համար, ինչպէս վերնատուններ, նրբանցքներ, սիւնաշարերու միջոցներ և այլն, ու այս բոլորը սրբավայրին շատ անվայել կերպով մը, որ գծախտաբար որոշ չափերով կը տեւէ մինչև մեր օրեր։

Ֆէրմաններու քննական հրատարակութեան մը պակասը չի թոյլատրեր մեզ տակաւին վստահօրէն գրելու պատմութիւնը զանազան համայնքներուն տրուած առանձնաշնորհումներուն և կամ անոնց յետ կոչումները, համաձայն սուլթաններու քմահաճոյքին։ Սակայն ճշգրիտ քննութիւն մը խնդրին էութեան վրայ, քաղելով զանոնք զանազան ուխտաւորներու Ուղեգրութիւններէն — որոնք դարերու ընթացքին այցելած են Տաճարը — կրնանք շատ յստակ գաղափար մը կազմել զանազան համայնքներու ունեցած առանձնաշնորհումներուն մասին, և այդ քննութեան ամենէն աչ-

քառու պարագան սա է որ Լատին համայնքը ունեցած է բարոյական, դատաստանական և իրաւական անժխտելի գերակայութիւն մը⁽³⁾։

ԺԳ. դարէն մինչև Յրանչիսկեաններու զալուստը. — Հազուադէպ և տարտամ ծանօթութիւններուն քերուսաղէմի Մահմեդական վերագրաւումի առաջին տարիներուն վրայ։ Ժիշտ է որ ինչպէս կ'աւանդէ Wilbrando di Oldenborg, 1212-ին Տաճարին հսկողութիւնը վստահուեցաւ տեղական կղերին. սակայն այնպէս կը թուի թէ այս վերջինները նիւթականի պակասով ստիպուեցան շուտով լքել իրենց դիրքերը։ Իրօք կ'աւանդէ Thietmar ուխտաւորը թէ 1217-ին Ս. Յարութեան Տաճարը և Չարչաբանաց վայրը միշտ դոց կը մնային առանց պաշտամունքի ու մեծարանքի և եթէ ուխտաւորներու համար կը բացուէր երբեմն, ատիկա կ'ըլլար դրամի ուժով։ Կաթողիկէները և կամ ինչպէս Պաղեստինի մէջ սովորութիւն է ըսել Լատինները 1187-ին առաջին անգամ ըլլալով կը վտարուին Ս. Երկրէն, յետոյ դարձեալ կ'ընդունուին 1192-1229 թուականներուն միջև ինկող զինադուլի շրջանին, նորէն կը վտարուին 1244 թուականին, և որպէս իմեաններու վայրագ արշաւանքի օրերուն, որոնք յարձակելով կը կոտորեն քրիստոնեաները, սակայն Ս. Յարութեան Տաճարը ծանր կերպով չէ վնասուած։ Զանազան բողոքներու

(2) Ըստ Սաւալանի «Պատմութեան», Սալաէտին երբ կը գրաւէ Երուսաղէմը, կ'ազգէր սեպհականացնել նաեւ Ս. Յարութեան Տաճարը, սակայն զիջանելով Հայերու խնդրանքին կը վաճառէ զայն մերայնոց, նոյն ատեն կապալի տակ ձգելով Ս. Գերեզմանը, ուր մտնող ամէն ուխտաւոր մէկ դահեկանի տուրք մը պիտի վճարէր Սուլթանի զանաւարանին։ Սաւալան ասոր համար վկայութեան կը բերէ արեւմտեան աղբիւրներէն Անշինի Աբբայարանին Տարեգիրքին հետեւեալ հատուածը. — «Armeni Christiani magno dato censi pretio sepulchrum dominicum sua ecclesia et domini Templum a Salahadino redimerunt»։ «Քրիստոնեայ Հայեր մեծ նուէրներ տալով, Տիրոջ Գերեզմանը և Տիրոջ Տաճարը, Սալաէտինէն իրենց եկեղեցիին համար վերագնեցին»։

(3) Անհեթեթ հաւատում մը, որովհետեւ Տաճարի պատմութեան մէջ համայնքներու գերակայութեան բախտը եղած է շատ յարափոփոխ Հայ, Յոյն, Լատին ու Նոյնիսկ վրացի համայնքներուն միջև, համաձայն տիրապետող իշխանաւորներու կամայականութեանց։ Լատիններ կ'առնեն լուել տակաւին այն իրողութեան մասին թէ Նախքան իրենց մուտքը Ս. Տեղերէն ներս (ԺԳ. դար), Տաճարի իրաւասուններն էին Հայ և Յոյն համայնքները իրենց հետեւորդ ունենալով աւրեւելեան ուրիշ քրիստոնեայ համայնքները։ Մուհամմէտի, Օմարի և Սալաէտինի մեղի տըրուած Հրովարտակներէն կարելի է հետեւցնել մեր ունեցած անհերքելի գերակայութիւնը։ Արդարեւ զանազան ժամանակներու պատմական այս բոլոր նշմարութիւնները նկատի ունենալով է որ թուրք սուլթաններ ժԺ. դարուն վերջնականապէս կարգաւորած են Հայ, Յոյն և Լատին համայնքներու հաւատարմատիւ իրաւակցութիւնը Տաճարին վրայ, որ ցարդ ի դարձ է։

ի հետեւանս, այս սրբապղծութեանց նկատառումը քրիստոնեայ աշխարհէն, 1246-ին կը ստիպէ Էյուպ սուլթանը ինքզինքը չքմեղացնել Իննովկինտոս Գ. պապին զիմաց, առարկելով թէ աւերները պատահած են իրմէ գաղտնի, անպատասխանատու անձերու կողմէ, սակայն հիմա բոլոր աւերուածները նորոգուած են, և թէ անյանձնած է բանալիները մահմետական երկու ընտանիքներու, բանալու համար Տաճարը ուխտաւորներու ժամանումին:

Մասնաւորաբար ԺԴ. դարուն բազմաթիւ ուխտաւորներ հասան մանաւանդ Արեւելքէն, ինչպէս նեստորականները Միջագետքէն, Միաբնակները Եգիպտոսէն, Հայաստանէն, Եթովպիայէն և Սուրիայէն, Յոյները Բիւզանդական կայսրութենէն և Վրաստանէն, որոնք հասնելով Երուսաղէմ կը հիւրասիրուէին իրենց դաւանակից կղերներու անշուք բնակավայրերուն մէջ, հաստատուած Ս. Յարութեան Տաճարին ու գաւիթին շուրջ: Վրացիները միայն, շնորհիւ իրենց Թամարա թագուհիին, համաձայնեցան եգիպտական սուլթաններու հետ, զերծ մնալու տուրքերէ, և արտօնուած էին Տաճարէն ներս բնակութիւն հաստատել, նոյն ատեն ընծաներ և սնունդ կը ստանային դուրսէն, — Տաճարին դուռը յաճախող անհատներէ: Միւս ուխտաւորները ստիպուած էին մեծ գումարներ վճարել, օրինակի համար Fidenzio da Padova (1266–91) եղբայրը կ'ըսէ «Ուէ քրիստոնեայ, այր կամ կին, անձգուիս կը վճարէր գրեթէ 30–60 Տիւրոնեան խոշոր դրամներ», գումար մը որ կը հաւասարի գրեթէ 80 ֆրանք ոսկիի: Ուխտաւորներ որոնք իրենց կրօնաւորներուն հետ մուտք կը գործէին, կը ըստանային մասնաւոր տեղ մը, և խորան մը՝ ուր կրնային մնալ մէկէ աւելի օրեր և ներկայ կ'ըլլային իրենց լեզուով կրօնական արարողութիւններուն:

Արեւմուտքէն ևս կը խուժէին ուխտաւորութիւններ, Burcardo da Monte Sion (1283) և Ricoldo da Monte Croce (1294), Տոմինիկեան կրօնաւորները կը պատմեն թէ շատ լաւ ընդունելութիւն գտած են արեւելեան կրօնաւորներու կողմէ, թէ ազատօրէն այցելած են բոլոր սրբատեղիները, և պատարագած ու քարոզած իրենց համազգի ուխտաւորներուն:

ՅԻՐԱՆԶԻՍԿԵԱՆՆԵՐԸ Ս. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԻՆ ՄԷՋ ՄԻՆԶԵՒ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԴԻԱՒՈՒՄԸ (1335–1517)

Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս կաթողիկոսներու ամէն իրաւունքներէ զուրկ մնացած ըլլալու այս ցաւաղին կացութիւնը չէր կրնար աւելի երկարիլ: Ս. Տեղերը զէնքի ուժով վերադարձելու բոլոր յոյսերը և ջանքերը կորսնցուցած, արեւմուտքի պետերը կը ջանային բանակցութիւններով համաձայնութեան մը գալ սուլթաններուն հետ, ապահովելու համար Կաթողիկ պաշտամունքը Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս, նոյն ատեն հայթայթելու ուխտաւորներուն անհրաժեշտ օգնութիւնը: Եթովպիայէն Վալդուբեամբ պսակուեցան ջանքերը Նաբոլիի վեհապետներու, Roberto d'Angiò և Sancia di Majorca-ի (1309–1345) որոնք երկարատեւ բանակցութիւններէ և մեծամեծ ծախքերէ վերջ կրցան Երուսաղէմի Լատին Միաբնութեան համար Ս. Քաղաքի մէջ պաշտօնական բնակավայր մը ստանալ սուլթան Մէլէք էլ Նազըրէն: Կղեմէս Զ. պապի հաւանութեամբ Ս. Տեղեաց հսկողութեան գործը վստահուեցաւ Ֆրանչիսկեան Միաբնութեան, որոնք իրենց հիմնադրին օրերէն ասդին աչքառու դարձած էին Ս. Տեղեաց ազատագրման աշխատանքներով:

1335-ին անոնք կը գտնուին Սիոն լեռան վրայ Վերջին Ընթրեաց Վերնատան յարակից իրենց վանքին մէջ, որ շնորհուած էր իբրեւ սեպհականութիւն Կաթողիկ եկեղեցւոյ:

Այդ շրջանին իսկ, Կղեմէս Զ. պապին, կրտսեր եղբայրներու պետին ուղղուած «Ծնորհակալիք» կոնդակի բանաձեւումին հիմ կը ծառայէ հետեւալ հատուածը. «Զեր Միաբնութեան եղբայրները յարատեւօրէն կրցին մնալ Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս և շուքով մատուցանել Ս. Պատարագն ու այլ եւ այլ սրբազան արարողութիւնները»: Ֆրանչիսկեան եղբայրները այլեւս երբեք չլքելու անխախտ որոշումով զրաւեցին իրենց համար նշանակուած սրբատեղին, այսինքն Յարուցեալ Յիսուսին իր մօր եւրեման մատուռը, որ յետագային եղած է յարակից փոքր վանքին եկեղեցին, ուր շատ ամուր կերպով հաստատուած էին Ֆրանչիսկեանները: (Ses Pianta, պատկեր

91, նամակ P. 30 և լուսանցքին մէջ բոլոր յաջորդական ծանօթութիւնները նամակներուն և թուականներուն):

ԺԴ. դարէն մեզի հասած թէ՛ Արեւմտեան թէ՛ Արեւելեան բոլոր ուխտաւորական ուղեգրութիւններու մէջ միշտ կը նշուի թէ՛ Ս. Թարութեան Տաճարէն ներս, միւս բոլոր ոչ կաթողիկ համայնքներու կարգին կային նաեւ երկու Ֆրանչիսկեաններ, մին՝ կրօնաւոր և միւսը աշխարհական, որոնք իրենց մատուռին մէջ կը սպասարկէին աստուածային պաշտամունքներուն և կ'առաջնորդէին ուխտաւորները սրբավայրերու այցելութեան:

Niccolò da Poggibonsi եղբայրը, որ իր ուխտաւորութեան օրերուն (1346–50) չորս ամիս մնաց Ս. Թարութեան Տաճարի ծառայութեան մէջ, ունենալով լայն կարելիութիւններ ուսումնասիրելու ամէն ինչ մանրամասնօրէն, հետեւեալ կերպով կ'աւանդէ Տաճարին բաժանումը, իր «Ծովէն անդին» (Libro D'oltremare) գործին մէջ: «Կ'ուզեմ Զեզի թուել Տաճարէն ներս գտնուող խորանները, թիւով 20, և իւրաքանչիւր համայնք հոն ունի իր խորանը»: Մաղկազարդի կիրակին և Ս. Զատիկի տօնին, բոլոր համայնքները կուգային իրենց կրօնաւորին մօտ, և իւրաքանչիւր կրօնաւոր իր համայնքին համար իրենց լեզուով արարողութիւն կը կատարէր, վերջը ան կը ներկայացնէ համայնքները հետեւեալ կարգով. — Յոյները՝ աւագ խորանին վրայ⁽⁴⁾, Հայերը՝ Գողգոթային վրայ, Յակոբիկեանները⁽⁵⁾ Գողգոթային տակ⁽⁶⁾, Հնդկները և Նիթովպացիները՝ Ս. Գերեզմանի մատրան ետեւի խորանին վրայ⁽⁷⁾, Նուպիացիները⁽⁸⁾ անոր դիմացի խորանին վրայ⁽⁹⁾, Լատինները, այսինքն կրտսեր եղբայրները, Ս. Մարիամի խորանին վրայ, Վրացիները՝ Մարիամ Մագդաղինացիի խորանին վրայ⁽¹⁰⁾, Սիրիանները⁽¹¹⁾ (Siriani) որոնք կը կոչուին

նաեւ Դօսիի Քրիստոնեաներ⁽¹²⁾, (Cristiani della Cintura) Քրիստոսի բանտին խորանին վրայ, Նեստորականները (Nestoriani) Դպրաց գաւի ետեւ գտնուող խորանին վրայ⁽¹³⁾:

Gretenio մեզս Արշիմանտրիդը որ Մոսկւլայէն դէպի Երուսաղէմ իր ուխտագնացութիւնը կատարեց ժե. դարու առաջին տարիներուն, կ'աւանդէ նաեւ թէ պազիլիքին մէջ — որ փակ կը մնար ամբողջ տարւոյն ընթացքին բացի Զատիկական և ուխտաւորական օրերուն — մնայուն բնակութիւն ունէին Յոյն կրօնաւոր մը, Վրացի մը, Ֆրանք մը, այսինքն կրտսեր եղբայր մը, Հայ մը, Յակոբիկեան մը և Նիթովպացի մը, ատկէ զատ Ֆրանչիսկեաններու սեպհականութեանց մէջ աչքառու պարագայ մը կը նշէ թէ՛ Ս. Ֆրանչիսկոսի պատկերը կախուած էր Ս. Գերեզմանի մատրան մէջ և խորանը, որ Զուանակիր եղբայրները — որոնք Երուսաղէմի ժողովուրդին Ֆրանչիսկեաններ անունով ծանօթ են — Հայերուն հետ միասնաբար ունէին Գողգոթայի բարձունքին վրայ⁽¹⁴⁾: Այս նոր ստացութեան մասին կը վկայէ նաեւ ուխտաւորներ Caumont (1418), Josimo (1420), Mariano da Siena (1431) և Luigi di Rochechouart (1462), այս վերջինը յայտնի կերպով կ'աւանդէ թէ «Եղբայրները ի միջի այլոց ունին նաեւ Ս. Գերեզմանին պահպանութիւնը և յատուկ խորան մը Գողգոթայի բարձունքին վրայ»:

Յետոյ Niccolò da Poggibonsi եղբայրը կ'աւանդէ թէ իր ատեն Ս. Գերեզմանի մատուռը Սարակիստներու սեպհականութիւնն էր, և կը բացուէր միայն ուխտաւորութիւններու առթիւ, ու կը հսկէին որ ներս մտնող զոթաւորը երեք «Հայր Մեք»ի տեւողութեան չափով մնար Ս. Գերեզմանին մէջ և յետոյ դուրս հանելով կը փակէին դուռը. կ'աւանդէ նաեւ թէ Գողգոթան կը պատկանէր Հայերուն: Այս հաս-

(4) Քաթողիքոնը:

(5) Այսօրուան Յակոբիկեան Ասորիները:

(6) Ազամի մատուռը:

(7) Այժմեան Դպրոց մատուռը:

(8) Հապէշական ցեղ մը, Հապէշ դաւանանքով, վերին Եգիպտոսի և Սուտանի մէջ:

(9) Ս. Յովսէփ Արեւմտացւոյ մատուռը:

(10) Երեւմտեան Պարտէզի մատուռ:

(11) Սիրիանները (Siriani) պէտք է չփոխել

այսօրուան Յակոբիկեան Ասորիներուն հետ, անոնք կը կարծուին ըլլալ քրիստոնեայ արարներ որոնք տարածուած էին Սուրիա-Պաղեստին շրջաններուն մէջ, և այսօր անհետացած են ձուլուելով զանազան համայնքներու հետ:

(12) Այսպէս կը կոչուէին այն կաշի-գօտիին պատճառաւ որ մաս կը կազմէր անոնց կրօնաւորներու տարազին:

(13) Ս. Ղուկիանոսի մատուռը:

(14) Կ'ուզեն ակնարկել Տարածման մատուռին:

ատուումէն սակայն չենք կրնար հետեւցնել թէ Ֆրանչիսկեաններու Գողգոթայի մէկ մասին սեպհականութիւնը ձեռք ձգուած է 1350-1400 թուականներու միջև, այլ հաւանաբար այն ֆէրմաններու ուժով որ Պարգուզ սուլթանը (1382-1399) տուած է Ս. Գերեզմանի Ֆրանչիսկեան եղբայրներու ի նպաստ: Իսկ ատկէ յետոյ Պարսապայի սուլթանը (Sultano Barsabai) որ լաւ յարաբերութեան մէջ էր Պօրկօնիոյ (Borgogna) դուքս Filippo il Buono-ի հետ (1419-1467) կը հրամայէ երուսաղէմի իշխանութեան որպէսզի եղբայրները չհարգիր ին իրենց Ս. Տեղերու այցելութիւններէն, ուր որ սովորութիւն ունին երթալ, և չարգիլուին իրենց կրօնական պարտականութիւններն ու հանգիստութիւնները կատարելու, այնպէս ինչպէս կը պահանջէ իրենց կրօնը, և թէ անոնք երթան ազատօրէն իրենց խորանը որ Գողգոթայի վրայ հաստատուած էր, Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս, համաձայն իրենց սովորութեան որ ունին շատ մը տարիներէ ի վեր տրամադրութեամբ իրենց մօտ գտնուող բարեացակամ հրովարտականներ:

Այս նոր հրամանագրին շնորհիւ ինչպէս կ'աւանդէ P. Francesco Suriano (1485) ժամանակակից, ականատես և արժանահաւատ վկայ մը, եղբայրները 1435-ին Ս. Գերեզմանի մատրան մէջ մնալուն կերպով ունէին փայտեայ շարժական կազմած մը, շարունակաբար Ս. Պատարագ մատուցանելու համար, «Ոչ մէկ ուրիշ կրօնական համայնք կրնայ պատարագ մատուցանել Ս. Գերեզմանին մէջ առանց մեր արտօնութեան, որովհետեւ ան մեր հսկողութեան տակ է, և անոր բանալին արդէն մեր ձեռքն է»: Նաև Felix Faber (1483) Տոմինիկեան ուխտաւորը կը հաստատէ թէ «Ս. Գերեզմանին և այլին ամենաքաղցր բանալիները կրտսեր եղբայրներու ձեռքն է, իրենք կը բանան և իրենք կը փակեն, որուն որ ուղեն, և անոր մէջ Ս. Պատարագ կը մատուցանեն երբ որ ուզեն»:

Նաև Ս. Գողգոթայի մասը որ շնորհուած էր թէ Հայերուն և թէ Լատիններուն, Լատինները հոն խորան մը հաստատեցին կազմելով այսպէս իրենց յատուկ խաչելութեան մատուռը, որ մինչև այսօր իրենց քաղաքակ սեպհականութիւնն է, իրաւ է

որ 1475-ին երբ Վրացիները՝ Հայոց Գողգոթայի սեպհականութիւնը իւրացուցին, ուղեցին նաև ունենալ վերոյիշեալ մատուռը, և սակայն անոնք ստիպուած եղան տեղի տալ ի դիմաց այն վաւերագրերուն՝ որոնք իրենց ներկայացուցան:

Ահա թէ ինչպէս Ժ. Գարու սկիզբը կը ներկայացուէր մատուռներու բաժանումը:

Լատիններ. — Ս. Մարիամի մատուռը յարակից վանքով, Ս. Գերեզմանին մատուռը, խաչելութեան մատուռը, Գողգոթայի վրայ, Գիւտ խաչի մատրան խորանը: Յոյներ. — Քաթոլիքոնը, Քրիստոսի բանտը և Հանդերձից բաժանման մատուռը:

Վրացիներ. — Ս. խաչի բարձրացման մատուռը⁽¹⁵⁾, Աղամի կարծեցեալ մատուռը: Հայեր. — Աստուածամօր ոտնատեղւոյն վրայի վերնատունը:

Յակօբիկեաններ (Giacobiti)⁽⁵⁾. — Ս. Գերեզմանին յենած մատուռը և պատանատեղին, ուր նոյն ատեն Ֆրանչիսկեաններ իրաւունք ունէին կանթեղ մը կախելու:

Սիրիանիներ (Siriani)⁽¹¹⁾. — Ս. Հեղինէի մատուռը:

Եթովպացիներ (Abissini). — Զաղանաց մատուռը:

Ղպտիներ և Նեստորականներ (Nestoriani). — Զուռնէին որոշ վայր մը, բայց միայն ուխտաւորութիւններու շրջանին և զատկական տօներուն թոյլատրուած էին որոշ խորաններու վրայ պաշտօն մատուցանել:

Ֆրանչիսկեաններ 1335-էն մինչև 1517 թ. վերջաւորութեան, սիրելիները եղած են եգիպտական սուլթաններուն, որոնք ամէն բանէ առաջ կը ջանային քաղաքական և առեւտրական սերտ յարաբերութիւններ մշակել եւրոպական իշխանութիւններու հետ, և ծանօթ է որ արեւելքի և արեւմուտքի միջև եղած վաճառականութիւնը այդ շրջանին մեծ մասամբ եգիպտոսի միջոցաւ կը կատարուէր: Ասով անոնք կը վայելէին նախապատուութիւնը Սրբավայրէն ներս այցելութեանց և պաշտամանց ընթացքին, ինչ որ երբեք չէ ուրացուած միւս համայնքներէն, և որոնք յաճախ ներկայ կը գտնուէին ու կը մասնակցէին Ֆրանչիսկեան վերատեսչի գլխաւորութեամբ կա-

(15) Գողգոթայի այժմեան Յունաց մատուռը:

ԼԵՁՈՒՄԳԻՏԱԿԱՆ

ՀՆԴԵՐՈՊԱԿԱՆ ՆԱԽԱՇՐՋԱՆ(*)

Պատմել մի որևէ լեզուի պատմութիւնը՝ նշանակում է նկարագրել այն բոլոր կերպարանափոխութիւնները, որոնց ենթարկուել է այդ լեզուն իր գոյութեան ընթացքում, սկսած իր նախնական շրջանից: Այդ կերպարանափոխութեանց ամենամեծ մասը յառաջացած է լինում ներքին, այսինքն բնական ճանապարհով, իրեւարդիւնք բարեշրջութեան և բնական զարգացման, մի ուրիշ ստուար մաս յառաջացած է լինում արտաքին ճանապարհով, այսինքն փոխառութեամբ, իրեւարդիւնք օտար ազդեցութեանց, և վերջապէս երրորդ աւելի փոքր մասը յառաջացած է լինում անհատական ճանապարհով, այսինքն

(*) Վերցուած՝ մեծամուն հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործէն (Ա. Գլուխ):

տարուած հանդիսութիւններուն: Զանազան ֆէրմանները որոնք կը տրուէին իշխանութեան կողմէ և կը հաստատէին զանոնք Գողգոթայի և Ս. Գերեզմանի մատուան իրենց իրաւունքներուն մէջ, ինչպէս նաեւ առանց միւս համայնքներու մասնակցութեան, Սրբավայրին միաստուած մասերը վերաշինելու և նորոգելու արտօնութիւնները, Տաճարին կանթեղներուն մեծամասնութիւնը, և սովորական գիշերային թափօրներով⁽¹⁶⁾ բոլոր խորաններուն այցելելու իրաւունքները կը հաստատէին յստակօրէն իրենց նախապատուութիւնը⁽³⁾:

ՀԱՅՐ Տ. ՊԱՆՏԻ Օ. Բ. Մ.

Հայացուցիմ

ԵՂԻԱ - ԳԵՂԱՄ

(Մնացեալը յաջորդ թիւով)

(16) Ըստ Հաննէ պատմագրի վկայութեան հինէն ի վեր մենք ևս ունեցած ենք նմանօրինակ թափօրներու իրաւունքը:

զբաղան ներմուծութիւններով: Այսպիսով ամէն մի կերպարանափոխութիւն ունի իր բուն պատճառը՝ ներքին, արտաքին կամ անհատական, որոնց միջոցով էլ լեզուի պատմութիւնը կապուած է նոյն ազգի քաղաքակրթութեան պատմութեան, քաղաքական պատմութեան և զբաղանութեան պատմութեան հետ:

Լեզուաբանութիւնը հաստատել է որ հայերէնը պատկանում է լեզուների այն մեծ ընտանիքին, որ յայտնի է գիտութեան մէջ Հնդեւրոպական լեզուախումբ անունով և որին պատկանում են Եւրոպայի արեւմտեան ծայրից (Իսլանդիա) մինչև Հնդկաստանի արեւելեան ծայրը տարածուած լեզուները: Այս բոլորը նախապէս կապուած էր մի լեզու, որ խօսուում էր «Հնդեւրոպացիներին» կողմից նախահայրենիքում՝ հնագոյն ժամանակ: Հետեւապէս տալ հայերէնի ամենահին վիճակի նկարագրութիւնը՝ նշանակում է նկարագրել հնդեւրոպական նախաշրջանի լեզուն և հնդեւրոպացոց քաղաքակրթութիւնը:

Համեմատական Բերականուրեան է պատկանում մանրամասնօրէն խօսել այն բոլոր հարցերի մասին, որոնք վերաբերում են Հնդեւրոպական լեզուախմբի ժամանակագրութեան, նախահայրենիքին, գաղթականական շարժումներին, այլ և այդ լեզուախմբին պատկանող մայր լեզուների եւ նրանց ժառանգների վիճակագրութեան մասին: Այստեղ աւելորդ էինք համարում սակայն այդ բոլորի վերաբերմամբ տալ մի համառօտ տեղեկութիւն, որից յետոյ անմիջապէս անցնում ենք նախաշրջանի լեզուի ու քաղաքակրթութեան նկարագրութեան:

Հնդեւրոպացոց նախահայրենիքի տեղը դեռ ևս ճիշտ չէ որոշուած. նա գտնուում էր Եւրոպայի արեւելեան մասերից սկսած մինչև Թուրքեստան գտնուած տարածութեան մէջ մի որոշ տեղ (հաւանաբար Բալթիկ ծովի արեւելեան կողմերը՝ արդի Լիթուանիայի սահմաններում կամ հարաւային Ռուսաստանում): Մի ժամանակ այդ ազգը նախահայրենիքում բնակելուց յետոյ, տալիս է իրանից զանազան գաղթականութիւններ, որոնք փուլում են գրեթէ ամբողջ Եւրոպայի և Ասիոյ մի մասի վրայ: Այդ գաղթականութիւններից յայտնի են

մեզ այժմ 11-ը, Սրանք են (արեւելքից արեւմուտք ընթանալով)՝

- 1.— Արիական ճիւղ (հնդիկներ և իրան-
[եաններ,
- 2.— Թոխարական ճիւղ,
- 3.— Հայկական ճիւղ,
- 4.— Կամիսական ճիւղ,
- 5.— Փոխգական ճիւղ,
- 6.— Գուսական ճիւղ,
- 7.— Լիւրիկեան ճիւղ,
- 8.— Իտալական ճիւղ,
- 9.— Բալթիկ-սլաւական ճիւղ,
- 10.— Գերմանական ճիւղ,
- 11.— Կելտական ճիւղ,

Հնդեւրոպացոց գաղթականութեան ըս-
կիցքը պէտք է դնել Ն. Բ. երրորդ հա-
զարամեակի կէսին, այն է 2500 թուերին։
Ամենահին գաղթողներ Կամիսներն են, որ
անցել են Փոքր-Ասիա, նուաճել տեղացի
հաթեան ժողովուրդներին և նրանց հետ
միանալով կազմել մի մեծ պետութիւն։
Շատ աւելի ուշ գաղթում են միւս ճիւղե-
րը, Իւրաքանչիւրը հաստատուելով իր նոր
հայրենիքում, կազմում է նոր ազգեր և
նոր լեզուներ, որոնք մտնում են քաղա-
քակրթութեան ճամբի մէջ, յաճախ չըջա-
կայ ազգերից օրինակելով ստեղծում են
գիր ու գրականութիւն, ոմանք աւելի չուտ,
ոմանք աւելի ուշ։ Կամիսները առաջինն
եղան, որ Ասորեստանցիներից ստացան
գիրն ու գրականութիւնը։ Նրանցից յետոյ
գալիս են կարգով արիականը, յունականն
ու իտալականը, որոնք գրականութիւն են
սկսում քրիստոնէական թուականից առաջ,
միւսները այդ թուականից յետոյ և գլխա-
ւորապէս յունական կամ հռոմէական քա-
ղաքակրթութեան ազդեցութեան տակ եւ
յատկապէս քրիստոնէական առաքելու-
թեան նպատակով՝ Աւետարանի թարգմա-
նութեամբ։ Այսպէս են իռլանդերէնը,
գոթերէնը, սլաւերէնը և հայերէնը։

Հնդեւրոպական նախալեզուն վերա-
կանգնուած է լեզուաբանների ձեռքով՝ հա-
մեմատութեամբ հին և նոր, մեռել ու
կենդանի բոլոր հնդեւրոպական լեզուների
ու բարբառների, որոնք նոյն նախալեզուի
չարունակութիւնն են կազմում։ Պատրաստ

են հնդեւրոպական նախալեզուի Բառա-
րանն(*) ու Քերականութիւնը(**)։

Ինքնախաբէութիւն է սակայն կարծել
թէ ամենայն ինչ վերակազմուած է կա-
տարելապէս ու ամբողջապէս։ Լեզուաբա-
նական բոլոր քննութիւնները ձայնարանա-
կան, ձեւաբանական ու շարադասական,
տալիս են մեզ նախալեզուի մասին միայն
մի ընդհանուր գաղափար, բայց նրա ամ-
բողջական պատկերը, ինչպէս նաև նրա
զարգացումը և ընդհանուր միութեան ժա-
մանակաշրջանից մինչև բաժանման բոլոր
եղած զարգացման պատկերը մեծագոյն
մասամբ մնում են անյայտ։ Մինչև ան-
գամ նախալեզուի բառամթերքը, որ լեզ-
ուի շատ աւելի հասարակ կողմն է, ամ-
բողջովին երեան հանուած չէ։ այսպէս
օրինակ՝ հնդեւրոպական նախալեզուից ան-
յայտ են մեզ զըթուէնք, կուրծք, թոք,
մազ, սև (գոյն), կոյս (աղջիկ)» և ուրիշ
բազմաթիւ հասարակ բառեր, որոնք չեն
կարող չգտնուել որևէ լեզուի մէջ։

Այժմ երկու խօսք էլ այն մեթոտի
մասին, որով լեզուից կամ լեզուների հա-
մեմատութիւնից հանուում է նոյն լեզուն
խօսող ազգի կուլտուրական պատկերը։

Երբ մի բառ նոյն կամ նման ձևով
գտնուում է բոլոր կամ գոնէ մի քանի ի-
րարից անկախ հնդեւրոպական լեզուների
մէջ, նշանակում է որ նա ուղիղ գծով
ժառանգութիւն է հնդեւրոպական նախա-
լեզուից, ուրիշ խօսքով այդ բառը գոյու-
թիւն ունէր նաև հնդեւրոպական նախա-
լեզուի մէջ։ Բառի գոյութիւնը անհրաժեշ-
տաբար ենթադրում է նաև գաղափարի կամ
առարկայի գոյութիւնը, որից էլ հետևում
է ժողովրդի կուլտուրական պատկերը։

ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

(Շարունակելի)

(*) Լաւագոյն *Wurmsurwörterbuch* է Walde-Pokorny,
Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen
Sprachen, Berlin 1927-31։

(**) Լաւագոյն *Wörterbuch* է Brugmann, Grun-
driss der Vergleichenden Grammatik der Indogermanischen
Sprachen, Strassburg 1897։

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ի Ր

Ս. ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

Գերաշնորհ Տեղապահ Հայր, Հոգ. Հայրեր
և յարգելի հանդիսականներ.

Հաւաքուած ենք կատարելու կրթական տա-
րելչանի մը հանդիսական փափումը, և ընկալ-
եալ սովորութիւն մը լրացուցած ըլլալու համար,
տեղեկագիր մը հակիրճ տողերուն մէջ զպրոցի
կեանքէն ծանօթութիւններ տալու պարտակա-
նութիւնը կը վիճակուի ինձի:

Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանը բացուե-
ցաւ Հոկտեմբերի առաջին շաբթուն, Տեսուչ
Հոգեւոր Տ. Սերոբէյ Վարդապետի հսկողու-
թեան տակ: Աշակերտներուն թիւը եղած է 501
որոնցմէ 240-ը Նախակրթարանի սաներ, իսկ
261-ը Մանկապարտէզի:

Երկուստ աշակերտութիւնը բաժնուած է վեց
դասարաններու. երկու եկեղեցական և տասը
աշխարհական ուսուցիչ-ուսուցչուհիներ կատա-
տարած են դասաւանդութիւնները: Ասոնցմէ եր-
կուքը Պր. Համբարձում Գալայճեան և Պր. Պա-
րոյր Հայրապետեան եղած են կամաւոր պատուոյ
ուսուցչիներ: Պր. Պարոյր զպրոցական շրջանի ա-
ւարտէն առաջ ստիպուեցաւ լքել գործը անձա-
կան զբաղումները պատճառաբանելով և իր պա-
հերը լեցուցինք տարբեր կարգադրութիւններով:

Վարժարանի կրթական մակարդակը բարձր
պահելու, և փոքրիկներուն բան մը աւելի սոր-
վեցնելու համար, ջանք և ճիգ չխնայուեցաւ
ուսուցչական կազմին կողմէ, որուն համար կը
յայտնեմ, հանդիսաւոր այս առիթով, իմ գոհու-
նակութիւնն ու շնորհակալութիւնը:

Մանկապարտէզի փոքրիկները բաժնուած
էին չորս դասարաններու: չորս վարժուհիներու
հսկողութեան յանձնուած որոնց զլուսը կը կե-
նար Օրդ. Տիգրանուհի Նալպանտեան իբրեւ Ման-
կապարտիչ պանուհի:

Դպրոցական տարելւանի կէսին նոր զի-
մունքներու ընթացք տալու կարելիութիւնը ու-
նենալու համար կազմեցինք Ծիլ Ա. դասարան
մը և ունեցանք նոր վարժուհի մը ևս:

Մանկապարտէզի աշխատանքներուն ար-
դիւնք-հանդէսը կատարուեցաւ ամսոյս 9-ին,
ուր աւելի քան 50 փոքրիկներ ընդունեցին ի-
րենց վկայականները, յառաջիկայ տարի միա-
նալու նախակրթարանի բաժնին: Այս արդիւնքը
կարելի դարձնող Մանկապարտէզի վարժուհիներ-
ուն և իրենց պետին կը յայտնեմ իմ շնորհա-
կալութիւններս:

Նախակրթարանի տարեկան քննութիւնները
սկսանք 26 Յունիսին ու վերջացուցինք ընթա-
ցիկ ամսոյս 6-ին: Քննութիւններու բացման
հանդիսութեան նախագահեց Հոգ. Տ. Սուրէն
Վարդապետ, ներկայութեամբ Պատ. Տնօրէն Ժո-
ղովոյ Հոգ. անդամներուն և Միաբան Հայրերուն:

Քննութեան մասնակցող 238 աշակերտներէն
ձախողած են միայն 16-ը որոնք պիտի կրկնեն
իրենց դասարանները, իսկ նոյնքան թիւով ա-
շակերտներ ալ ունին վերաքննելի դասեր զորս

պիտի կրնան դադարեցնել արձակուրդի մասնաւոր
աշխատանքներով, ծնողքներու հսկողութեան
տակ:

Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարան, կը մնայ
հաւատարիմ մասնաւոր Հայուն ոգիին, ինչպէս
նաև այն սրբազան յարկը, ուրկէ ներս փոքր
հոգիներ կը պատրաստուին զիմագրաւելու կեան-
քի բազմապիսի պահանջները: Մտքի և հոգիի
կազմութեան զուգընթաց ուղարկութիւն զար-
ձուցինք մեր փոքրիկներու ֆիզիքականի կազ-
մութեան գործին, և Վարժարանիս աւագ-ուսու-
ցիչ Պրն. Կարպիս Օհանեանի անսպարկելի յոգ-
նութիւններուն և ջանքերուն շնորհիւ, արձա-
նագրեցինք փայլուն յաջողութիւններ փինկ-
փոնկի, Պաքէթ-պօլի, Ֆութպօլի և մարզական
այլ խաղերու մրցանքներուն մէջ: 29 Մայիսին
Վարժարանիս երեք խումբերը ունեցան ինչ-
խմբային մրցանակէս մը ի ներկայութեան հրա-
ւիրեալ ծնողքներու և նախագահութեամբ Ս.
Աթոռոյս Աւագ-Թարգման Հոգ. Տ. Հայրիկ Վար-
դապետ Ասլանեանի:

Ամսոյս 8-ին, Ձերդ Գերապատուութեան հո-
վանաւորութեամբ և նախագութեամբ փոխար-
քայ ձէմալ Պէկ Թուքանի կատարեցինք տարե-
կան զաշտանակէսը որ փայլուն յաջողութիւն
մըն էր: Այս առիթով շնորհակալութեան պարտք
ունիմ փոխարքային, իր պնդիւ Տիկնոջ և զըս-
տեր ու Մութասարի ինսան Պէյ Հաշէմին և բո-
լոր այն բարձրաստիճան պաշտօնատարներու,
զինուորականներու և մերազնէից որոնք իրենց
ներկայութեամբ քաջալերեցին մեր մարզիկ-
ները:

Դաշտանակէսը կարելի դարձնելու համար
ստացանք հետեւեալ նուիրատուութիւնները,
զորս կը յիշատակենք մեր խորին շնորհակալու-
թիւններով:

Պրն. Գրիգոր Մոմճեանէ	Մեծ բաժակը և 70
	արծաթ մետալ
Պր. Արսէնեանէ	երկրորդ մեծ բաժակը
Հ. Մ. Ը. Միութեանէ	բաժակ մը
Պր. Անդրանիկ Պազրճեանէ	բաժակ մը
Հայրիկ Վարդապետէ	բաժակ մը
Յակոբ Վարդապետէ	բաժակ մը
Մըսղըր Էտուրտէ	3 տինար
Վարժ. Ի. Ե. Դասարանէն	3 մեծ զրօշակները:

Դայով Վարժարանիս տնտեսականին, ամա-
թոշակներ վճարող աշակերտներու թիւը եղաւ
մօտ 200, որոնցմէ Հատեր զեղեւալ դիւներով, իսկ
մնացեալ 300-ը ձրի, Վարժարանիս այս տարուայ
1,818 տինար և 610 ֆիլիսի ծախուց պիտէն
կրցանք գոցել հետեւեալ կերպով:

Ամսաթոշակներէ գանձուած	391,500
Ձինուորականութեան շէնքի վարձք	500,000
Նուէր, հանգէս, գոգարդ, և այլն	61,675
Պաղարի զուտ արդիւնք	134,610
Ծախուց առաւելութիւն, հոգացուած	
Ս. Աթոռոյ վարչութեանէն	730,825
Համագումար	1,818,610

Այս առթիւ հրապարակաւ մասնաւոր շնոր-
հակալութիւն կը յայտնեմ Վարդապետ Սայիտ
Փաշա Մուֆթիի, որ հովանաւորեց Պաղարը և
կատարեց անոր բացումը: Շնորհակալութիւն

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

* 5 Օգոս. Եր. — Կէսօրէ առաջ, ժամը 10ին, Գեր. Տեղապահ Հայրը՝ ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի և Տիար Կարպիս Հինգիւեանի, այցելութիւն տուին քաղաքիս նոր քաղաքացեալ Արէֆ փաշա էլ Արէֆի, երուսաղէմի քաղաքացեալներուն մէջ:

* 6 Օգոս. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի վերնատան մեր մատարան մէջ: Պատարագիչն էր Հոգ. Տ. Յարութիւն Վրդ. Մուշեան:

* 7 Օգոս. Բշ. — Կ. ա. ժամը 11.15ին, երուսաղէմի քաղաքացեալ Արէֆ փաշա էլ Արէֆի Իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Գեր. Տեղապահ Հօր:

* 12 Օգոս. Եր. — Յ. մ. ժամը 4.30-ին, ի դիմաց Գեր. Տեղապահ Հօր, Հոգ. Տ. Սուրբէն Վրդ. Քէմհանեան՝ ընկերակցութեամբ Տիար Կարպիս Հինգիւեանի, ներկայ դռնուեցաւ American School of Oriental Research-ի տնօրէնութեան կողմէ ի պատիւ Բրոֆ. Տէր և Տիկին Winnett-ի տրուած թէյասեղանին, Ամերիկեան վարժարանին մէջ:

* 13 Օգոս. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Պատարագիչն էր Հոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան:

Նաև բոլոր այն ազնիւ տիկիններուն, օրիորդներուն և պարոններուն որոնք ճգնեցան արդիւնաւոր դարձնելու Պաղարը և ճօխացնելու դայն իրենց նուէրներով:

Գերաշնորհ Հայր, յանուն աշակերտութեան և իրենց ծնողներուն, խորին շնորհակալութիւն Ձեզ և Սրբոց Յակոբեանց միաբան հայրերուն, այն անգնահատելի զոհողութեան համար, զոր յանձն տուիք որպէսզի հայ հոգիի մնացարթուն Սիոնի այս սրբազան բարձունքին վրայ, Այժմ, չըջապատուած աւելի քան տասը տարիներու աշխատանքի արդիւնքը եղող այս 24 պատանիներով ու պարմանուհիներով, կը մոռնանք մեր յոգնութիւնները, և մեր զոհողութիւններուն և թափած քրտինքներուն ծլումին ու ծաղկումին ակնդէտ կը նայինք անոնց, բարձրացած ճշմարիտ ուրախութեան մը վայելքին: Պիտի մեկնին քիչ վերջ, վկայականներուն հետ տանելով Ձեր Գերաշնորհութեան օրհնութիւնները իրենց յարկերէն ներս, զպրոցէն տրուած ոգիին հաւատարիմ մնալու խոստումով:

Օրհնեցէ՛ք զիրենք, որպէսզի կարենան անաղարտ պահել այդ ոգին, և ահիս ու մեծնան միշտ հպարտ՝ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի սաներ եղած ըլլալուն:

Առձ. Տեսուչ Ս. Թ. Վարձ. ի

Երասուղէմ 30 Յուլիս

ՅԱԿՈԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Յետ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ խաղողօրհնէք և Հոգեհանգիստ նորոգ հանգուեցաւ Մանչեսթրի հոգ. հովիւ Գեր. Տ. Մատթէոս Արք. Ինճէեանի հոգևոյն համար:

* 14 Օգոս. Բշ. — Այսօր սկսան Ս. Աստուածածին տօնը կանխող տասնեւհինգօրեայ հանդիսաւոր Ս. Պատարագները, մասնակցութեամբ հոգ. վարդապետ հայրերու և ժառ. սաներու:

* 15 Օգոս. Գշ. — Այսօր, Հոգ. Տ. Միւսոն Վրդ. Կրճիկեան արձակուրդով մեկնեցաւ դէպի Պոլիս:

* 20 Օգոս. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ: Պատարագիչն էր Հոգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէսեան:

Կէսօրէն յետոյ, Գեր. Տեղապահ Հայրը, Գեր. Ռուբէն Ս. Արք. և Տիար Կարպիս Հինգիւեան վանական գործերով մեկնեցան Իսրայէլ:

* 25 Օգոս. Ուր. — Ս. Յակոբեանց Տաճարին մէջ յետ երեկոյեան ժամերգութեան կատարուեցաւ վաղուան տօնին նախատօնակը նախադասութեամբ Հոգ. Տ. Սուրբէն Վրդ. Քէմհանեանի:

* 26 Օգոս. Եր. — Յ. մ. ժամը 2ին, նախադասութեամբ Գեր. Տ. Ռուբէն Ս. Արքեպս. ի (որ այս առաւուր վերադարձեր էր Իսրայէլէն) վարդապետ հայրը պաշտօնական թափօրով իջան Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճար, Գաւթիէն «Հրաշափառ» ի հանդիսաւոր թափօրով մուտք գործելէ ետք, կատարուեցաւ երեկոյեան պաշտամունքն ու վաղուան տօնին նախատօնակը, իսկ երեկոյեան ժամը 7ին կատարուեցաւ «Հովանք», «Եկեցէ՛ք» ի և առաւօտեան ժամերգութիւնները, որոնք աւարտեցան կէս դիշերին, որմէ յետոյ Միաբանութիւն, աշակերտութիւն եւ ներկայ հաւատացեալներ վերադարձան Մայրավանք:

* 27 Օգոս. Կիր. — Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի. առաւօտեան ժամը 5.30ին երեկուան կարգով դարձեալ տեղի ունեցաւ հանդիսաւոր երթ և մուտք դէպի Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Ս. Կոյսի գերեզմանին վրայ պատարագեց Գեր. Տ. Ռուբէն Ս. Արք. և Բարդեղ Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան: Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ «Անդաստան», որմէ ետք դարձեալ պաշտօնական զնայքով Միաբանութիւնը Մայրավանք վերադարձաւ:

* 28 Օգոս. Բշ. — Մեծեղաց Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Պատարագիչն էր Հոգ. Տ. Յարութիւն Վրդ. Մուշեան: Յետ Ս. Պատարագի Հոգեհանգստեան կարգեր կատարուեցան, երջանկայիշատակ Տ. Կիրեղ Ս. Պատրիարք Հօր գերեզմանին վրայ, ինչպէս նաև կրատան և Զամթաղի հողադամբաններուն վրայ:

Այսօր Հոգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէսեան արձակուրդով մեկնեցաւ Պէյրութ:

* 31 Օգոս. Եշ. — Յ. մ. ժամը 3ին, Գեր. Տեղապահ Հայրը և Տիար Կ. Հինգիւեան Իսրայէլէն Մայրավանք վերադարձան:

Ա. Զ. Դ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻՍՑԵՍԼ ՆԱՀԱՆԳԱՑ

«ՍԻՈՆ»Ի ՅԱՐԳԵԼԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց պատուոյ ընդհանուր գործակալութիւնը
ազնուաբար յանձն առած է Նիւ Եորքի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ

Հոգեւոր Հովիւ

ՀՈԳ. Տ. ԵՂԻՇԷ ՎՐԴ. ՍԻՄՈՆԵԱՆ

հետեալաբար կը խնդրուի Ամերիկայի ՍԻՈՆ-ի յարգելի բաժանորդներէն որ
իրենց հին եւ նոր բոլոր բաժնեգիրները վճարեն Հոգեւորի Հայրտուրքին:

Վարչութիւն «ՍԻՈՆ» Ամապրի

Հասցէ՝

Holy Cross. — Armenian Church, 580 West 187th Street, New York 33, N. Y., U. S. A.

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

“ՅՈՂԱԿԱՆ”

Հայ լեզուի դասագրքերու Գ. եւ Ե. հատորները, նախակրթարաններու
երրորդ եւ հինգերորդ կարգերու յատուկ, կը պարունակեն՝ փերականական,
բառագիտական, ուղղագրական եւ գրական անհրաժեշտ ծանօթութիւններ,
կանոններ եւ վարժութիւններ:

Գին՝ Գ. Հատորի 150 Ս. Դանեկան ♦♦♦ Գին՝ Ե. Հատորի 250 Ս. Դանեկան

Հրատարակութիւն Բերիոյ թեմի Ուսումնական Խորհուրդի, որուն պէտք է դիմել մե-
ծաբանակի թէ փոքրաբանակի ապստամբներու համար. — շուտով պիտի ծախուի նաեւ բոլոր
գրավաճառներուն մօտ. — յայտարարուած գիններուն վրայ որեւէ զեղջ կարելի չէ ընել:

Օգոստոսի 15ին լոյս կը տեսնէ նաեւ Զ. Հատորը, աւարական կարգերու յատուկ.
լաւագոյն թուրք, ընդարձակ կենսագրութիւններ քառասունէ աւելի գրագէտներու եւ բա-
նասեղծներու, պատկերազարդ 350 էջ, փերականական, գրական, բառագիտական եւ
ուղղագրական անհրաժեշտ ծանօթութիւններով: Պիտի արժէ 4 Ս. Ո.:

Բերիոյ Թեմին Առաջնորդ Դեր. Տ. Զարեմ Նպիսկոպոս
Բերիոյ Թեմին Կրօնական Ժողով եւ Ազգային Առաջնորդարան

Ծառօք սրտի կը ծանուցանեն վսիսնանունը

ԱՐԺ. Տ. ՎԱՀԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅ ԵՆԻԳՈՄԵՆՈՒԵԱՆԻ

որ տեղի ունեցաւ 19 Օգոստոսի 1950, Շաբաթ օր, կեսօրէ ետք ժամը 4-ին, Այթունեան Հիւանդանոցին մէջ, յետ երկարատեւ հիւանդութեան:

Հանգուցեալ Տ. Հօր մարմինը, Հիւանդանոցին Ս. Ք. Մանկանց Եկեղեցին պիտի փոխադրուի այսօր, Կիրակի կեսօրէ յետք ժամը 5-ին:

Օծման արարողութիւնը պիտի կատարուի Երկուշաբթի օր, 21 Օգոստոսի 1950, Ս. Ք. Մանկանց Եկեղեցւոյ մէջ, առաւօտեան ժամը 8-ին որով յետք, մարմինը պիտի փոխադրուի Ազգ. Գերեզմանատուն:

«Յիօառակն արդարաց օրհնութեամբ եղիցի»

Դիւան Ազգ. Առաջնորդարանի

ՄԱՍԼՈՅ ՏԱԿ Է

<p>ՆԱՐԵԿ</p> <p>ԱՂՕԹԱՄԱՏԵԱՆ</p> <p>Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻՈՅ</p> <p>ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎԵՐԱՄԵՅ</p> <p>ԹՈՐԴՈՒՄ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ</p>
--